

ČETIRI LETE JU NE VIDEL

Pune četiri lete je Jozina Frtalj bil f Prvom sveckom ratu - od leta hiljadu devecto četrnajste, do kesne jeseni hiljadu devecto osemnajste. Dospel je na se austro-ugarske fronte: f Srbiju, na Karpate i na Pijavu, kakti da je car mislil, da je Jozina tak bedast, kaj mu nigdar f tikve ne svene, da ga car more samo tak dugo z jenoga zla v drugo pošiljati, do se on cara bolje boji nego Srbov, Rusov i Talijanov. I baš se je nastreljal i naklal i Srbov, i Rusov i Talijanov kak zajcev. Ni broja ne znal onem, koje je poslal k Bogu i vragu, ni onem, koje je za celi život osakatil. Spočetka rata još mu je čoveka bilo milo, još so mu vmorjeni nasnu dovađali, drv je š nji na se strane brižđala, a oni so vikali: "Imamo doma roditelje, žene i decu kak i ti, a ti si nas poražal!". Ali kak je rat duže trajal, tak je Jozine bilo sê menje menje milo ljude ražati, mrtvi so mu prestali nasnu dovađati i sad mu je bilo čoveka vmoriti leže nego živinče. Kak se Jozina ne bi bil prifćil ljude ražati, kad so njegvi oficeri puno put rekli, da se mora, a popi, da se sme neprijatelskoga soldata prdeknoti kak stočnoga cucka. Ali so, valda, i neprijatelskem soldatom njiovi oficeri i popi isto tak govorili, kadso i oni naše sodate prdekali sê ššesnajst! Kuliko je samo Jozinine komuratom vu te četiri lete na frontaj popadalo i stransku zemjicu svojem telom zagnojilo! Jozina je Frtalj, riftek, imal sreću, kaj ne s celem telom tuđu zemjicu zagnojil nego samo z onemi komačeci, koje se je i onak saki den moral mentuvati...

Preko tri lete je Jozina Frtalj branil cara i kralja Franca Jožefa Prvoga verne nego bi svega rođenoga joca. Ali dok leto za letom kolješ, streljaš - streljaš, kolješ; okre tebe padajo ranjeni, mrtvi; jeni jačco pod sivo nebo, a drugi zanemejo još dok stoje, prede nego se zruše! A ti? Čas moljiš, čas kleneš - a jeno i drugo ti vruga vredi. Moljil, prdel, to je Bogu i vragu čez jeno vuvo vnuter, čez dugo vun! Krv, blato, vuši, glad, žeđa, zima, vručina i pijani oficeri ždero te den i noć, dnev za dnevom, tjeden za tjenom, mesec za mesecom, leto za letom, a tomu kraja niti vidiš niti znaš. Ogledaš se okre sebe, iščeš stare komurate, s kojemi si na prvu frontu došel, kaj bi se malo pospomenol, malo zjadal, ali ne vidiš više ni jenoga, si so vre popadali, mesto nji so tu novi, nepoznati ljudi. K čemu to pelduje nego k tomu, da je na te došel red pasti, da ti je smrt za vratom: mrti ni obeda ne dočekaš živ i vrag zna što poždere ono, kaj je tebe patrilo, kak si i ti ždril obeda onejo, koji so prede minaže ledinu zahrđili. Ni nasnu, dok te v blatu trud i drem sodolja, nemaš mira ni počinka, nego ti vrag donese senju: Dorena, tva zakonska žena, se doma f toplom krevetu sita i napita s šocom drpa. On ju šćiplje, žeklja, draži, a ona se, kurvetina, kikoti i tak nařal ga od sebe rivje, kaj bi ga bolje nahećala, ali i kaj bi se - ako bi gđa trebalo - mogla zakleti, da ga je od sebe rivala, al ju je on nadjaćal i opsilil. Starci, jotec i mati f komorice pod trdemi guberaši drfture i slušajo snejinoga smeja, al čkome, jerbo se boje sneje

zameriti, kad sina tulika leta nema, a sigurno, ga ni ne bo. Bila je trda noć. Tijošća na cele talijanske fronte. Nigde ni tračka svetla, samo napipce moreš nekam koračiti. I naši i Talijani spe, samo Jozina skoznuje. Truden je kak crna zemja, al mu sen na joči nejde. Misli, grunta, študera o tom svojem prokljetom življenju, o svem ostavjenom gospodarstvu, o žene, roditelje i o kuglje, koja ga nefaljeno s talijanske strane čaka, ako on tu i minot duže ostane.

- A da ti Boga caru, vere i domovine! - malo da ne glasno viknol. - Naj car sebe brani sâm, Bog naj sâm brani svoju veru, a ja tu, f Talije, i onak ne branim Horvacku, nego trpim zlo i glavu nalecam generalom za kolajne, koje i tak imajo vre prepune psi. Ja sem na tri fronte zaslužil komaj jenu bakrenu, dobru cucku za žulenciju, a ni nju ne bil dobil, da nesem obrstu finu kurvu pripeljal.

Jozina je napipal na prse kolajnu, strgel ju i hitil v blato, pokupil svega brocaka i pušku i nestal...

Tri je tjena Jozina Frtalj pešačil s fronte k domu čez šume, šikarje, bregom, dolom, nigdar luckem tragom. Čez den se je ramjal po suncu, vnoči po zvezdaj; nit se je mival ni bril i zgledal je kak pravi rober. Dok je bil baš preveč gladen, onda se je prismical k prve hiže, na ku je nadišel i tu ili fkral, ili sprosil ili otel kakvu bilo jestvinu i mam mikenda dalje.

Ni sâm ne znal kudek i kak je došel do svega sela. Još je bila noć, samo je zorja morala biti blizo. Nebo je bilo bistro kak krištalj, ali so zvezde od shoda pričele bledeti. Mrak je bil redek i Jozina mam prepoznal tenju cirkvenoga turnja svega sela. Stal je i zaštuderal se:

- Kaj sad? Dom mi je pod nosom, al štandaire vre sigurno znado, da me vre tri tjena na fronte nema. Morti doma sede i čekajo me z lancii? Ni sestii si ne dospem, a vre bom imal na rukaj lance i hajt na krigsgeriht, a odun ili mam pod zid ili nazaj na frontu. Je l sem ja zato tuliko prepešačil, kaj si ni doma ne bom prav videl?! Četiri lete sem bil kuražen za carovu hasnu, pak je l bom sada straopezdljivec, dok je za mu hasen? A čemu tu pušku tuliku daljinu vlečem, ako ju sad ne naperim na sakoga, koji mi na put stane? Tulike sem ljude poražal v ratu, koji mi ne so bili nikaj krivi, a sad bi se šonjal prdeknoti dva tri štandaire, koji so je četiri lete f hinterlantu kurvali! Forverc, Jozina! - Viknol je sam sebe, snel pušku, bajnetu nateknol na pušku i s puškom f šakaj pošel f selo.

Bil tik pred prvimi hižami, a cucki so f sredine sela zalajali. Jozina je vsporil korake i napel vuva, ali je fort samo lajanje čul i ne mogel pogoditi zakaj lajo. Kak je gode sada štel biti kuražen kak i na fronte, itak mu je sad pišek malo šeptal. Tam, dok je čul befela Šturml, on je poletel na neprijetela, kakti da neprijetel s kuvanem graom puca, a ne z olovnatemi kugljami. Si, i on, so ze sega grla vikali: Huraaa! Da vam joca i majku!" Leko je kuražen biti, dok smeš vikati i basomegati, ali tak, dok ne smeš ni pisnoti - to je nekaj poše drugo... Z vikom se čovek najbolje obatri. To znado i cucki pak baš zato oni najmenši pisličii najbolje lajo. Da je znal, kaj ne znal...

U one tri tjena Jozininoga pešačenja i skrivucanja došel je ratu kraj. Cara ne više nišče priznaval, soldati so puške poitali, na cuge sposkakali i popevajoč se doma vozili. Više ne nišče nikoga slušal, nikoga se bojal. Ljudi so magazine obijali i plačkali, pili, popevali i bedasali, kak so šтели. Precnojniki, načelniki, pisari, panduri, štandaire, sē negdašnjii bogi, sī so se sposkrili, spobegli, koj je kam znal i mogel. Nišče nikoga ne tužil, nišče nikomu sudil, nišče ne poreza terjal, nišče ga ne plačal. Jedini je stra na svetu bil samo on slabešega pred jakšem, dobroga pred zločestem, poštenoga pred roberom, golorukoga pred naoružanem. Tijam je one gospode v Zagrebu pišek migal, pak so brže-bolje iskali drugoga kralja, koj još ima vernu soldačiju, kaj zavzeme Horvacku i razvuzdanem prostakom stane na rep.

Ni mrvu od sega toga ne Jozina Frtalj znal. Išel je po vulice i stiskal pušku, kaj mal ne š nje voda kapala. Zorja je svenola, na vulice je postalo tak vidno, kaj bi mogel f prašine iglu najti, al ljudev ne nigde bilo videti. To ga je jedino raduvalo, jerbo se je ponadejal, da bo tak i do doma došel, kaj ne bo nišče znal, da je begunec.

Cucki so selu još lajali, ali, dok je Jozina došiel bliže k cirkve, začul je lucke glase: muške i ženske. Polako je došiel do vuličnoga vugla i naluknol se za vugel. Imal je kaj i videti! Pred židofskem dučanom mota se silesija sveta muškoga i ženskoga. Vrata i obloki na dučanu so spotrti, svet ide vnuter i vun i z dučana znašajo melju, cukora, solj, kavu, petriolja, bale cajga, štofa, svile, ripsa, lastina, kartona, tentuva, škatulje z duvanom, s šibicami, zdele, tanjere, pilje, sekire, štije, krampe, motike, kose, kosice, rasove, metle, pakete čavlov... ganc se, kak da krov na dučanu gori!

Jozina je časek začuđeno gledel to čudo nevideno, a onda se je raskuražil i pošel dalje. Vu sebe je mislil:

- Kad je vre do toga došlo, kaj se sme robiti, onda se, valda, sme i begunec biti.

Dok je malo bliže došiel k onem, koji so dučana robili, nekaj mu je punolo v glavu i on naperi pušku v nebo i bum! - pusti šusa v nebo. Kak, dok maček bane na mišje gosti, takva je zmetnjava i strka nastala med onemi, koji so dučana robili. Žene so vrisnole:

- Bešte ljudi, ido žandari i soldačija! Pucajjo! Streljajjo!

Na jen put i muški i žene, se je to jeno drugo rivalo, jeno poprek drugoga skakalo, jeno drugo rušilo, kopitalo se, vikalo, vriščalo, Boga zazavalo, boge klelo i razbegavalo se. Z dučana so se zesipavali kak oreji z oprčenoga čupa, a stvari, ke so v dučanu nagrabili, jednom so same šak padale, a drugi so je sami hitali, kaj bi leže bežali. Za minat dva ne više ni žive duše bilo videti, samo so sakudek po putu ostale rasitane narobjene i ostavjene stvari.

Jozina je Frtalj na jeden put postal vesel. Još pred minat je bil f silnom strau, a sad so, gle, drugi njemu f strau.

- Ej, puščica, četiri dugačke lete ženica moja, kuliko put sem te preklel, i tijam one, koji so te zmislili i napravili, i one, koji so mi te na pleče obesili, a ti mi sada k domu puta čistiš!

Zišel je s steze na put i putem došiel pred razlajani dučan. Samo kaj je pogledal na dučan, pukel je f smeje: čez mali dučanski obloček visel je goli donji del žene! To je zgledalo, da ju je tu Židov del, kaj mu bo cimer dučanu. Glava, prsi, ruke i suknje bile so v dučanu, a zadnji podel i noge na vulice. To je zgledalo ka dve otrebjene lati kukruze z malo kečke med njimi... Sigurno ne mogla v one gungule dosta fletno zlesti z dučana čez vrata, pak je navaljila čez oblok. Bedača, pošla je vun z zadnjem krajem, pak so ji se suknje zdigle i zagvozdile ju. Jozina ju je z gustušom gledel kak z grunтовnicom migosa.

- Čija si, da si, ali ako si lepa napre, kak si lepa octrag, srečen on čija si. Ja bi ti rad priskočil f pomoč, makar ne znam, je l bi mi te bilo ftečneše rivati nazaj ili vleći vun š njega, al te baš moram ostaviti tak, kak jesi, tu, gde jesi. Da ti pomožem, ti bi me vidla, prepoznala i mam razglasila, da sem plunol na svu soldačku prisegu i strugnol s fronte gledet tvu голу stražnjicu. Nego da ima pri ruke dupljera, sad bi ti ga octrag fteknol i nažgal. To bi bil najboljši oltar na svetu! Nek me vrag zeme, ako bi i jeden muški stvor zostal od klečanja... hihiii... - rekel je i, prvi puta se nakon dobre četiri lete od srca nasmejao.

Jozina se Frtalj tu više ne šental. Srce ga je vleklo k domu, a i činilo mu se je, da bo doma sigurneši, kak i cucek, nego na vulice. Malo je zraknol po one rasitane stvarjaj, pokupil kuliko je više mogel od one, ke so mu se vredneše vidle i krenol doma.

Starci, jotec i mati so se baš zbudili i krmežlje strebljavali, dok je Jozina banol. Prva mu je reč bila:

- Gde je Dorena?

- Valda vre f štale ili... - štel je stavec još nekaj reči, ali Jozina ne to dočakao. Hitil je stvari f kut i otišiel Dorenu iskat.

- Bože moj, - rekla je baba, - ni falen Bog ni pišete me vrit! Dorena mu je vredneša nego jotec i mati!

- Ti vruga razmeš! Četiri lete ju ne videl ni pošnjofal, pak mu je sada sila... - smejal se je stavec, al mu je te čas smeji zabeged, jerbo je Hozina bolukoma nazaj banol i zvikal se:

- Sto vam bogov, pri vrugu je! Bil sem f štale, f kocu, na guvnu, f parme, f priparmiče, f sliviku. I v zdenec sem se nalukaval i nigde je nema, - vikal je Jozina ves zvon sebe.

- Ja sem još kam za kmice čula, da je zišla s hiži, al sem nazaj zaspala, - plašljivo rekla mati.

- Ne ju vrug odnesel. Gde je, da je, doje, - vre je srdito mudruval jotec.

- Znam, da ju ne vrug odnesel! - stresnol se je Jozina. - Mogla je ona polek vas i sama k vrugu otiti.

- A kaj ji mi moremo? Kaj bi ji i ti mogel, dok bi ona baš naperila otiti? - pital ga je jotec.

- Kaj bi ji mogel? - odvrne Jozina. - Noge bi ji strgal, rebra bi ji potrl, glavu bi ji odgrizel, streljil bi ju kak kaju!

Samo kaj je Jozina zadnju reč zrekel, vrata se otpro i na vrata se pokaže Dorena rastromana, vužgana, a oprava na nje sa zgužvana. Mam se je na prvi pogled na Dorene vidlo, da ne bila na pravom i poštenom poslu. A još dok je opazila Jozinu, zabezknola se je i ne mogla ni reč zreči.

Jozina je prebledel kak paper, priskočil k Dorene i šupil to zleva to zdesna.

Sad je tekak Dorene reč došla:

- Je I te je zato vrug z rata živoga donesel, kaj me boš čuskal, a ne košuvaj?! Je I nesem denes vre dosta na židofskom obloku pretrpela? Ti pircel jeden!

- Hahaha... sveca ti tvega! To si ti z židofskoga obloka selo slikala! Hahahaha! - razgotil se je Jozina vre vesel. - Da znaš, i mene si naslikala. Ja sem akorat vu tvoj aparat gledel, hahaha!

Sad je tekak vrisnola Dorena:

- Pircel, pustajija, galženjak, tolvaj, šatan ti jeden! I još te ne sram reči, da si me gledel i da si se kesil? Je I te ne Boga stra i sveta sram, kaj me nesi išel osloboditi?

Jozina je sad vre previdel, da to baš tak ne smešno, kak se je njemu do sada činilo, pak je od neprilike digel obedve ruke v zrak i zavapil:

- Ženo moja, bodi pametna! Četiri te lete nesem videl, pak kak bi te prepoznal, još k tomu - octrag!

(U povodu 10. obljetnice smrti: Đ. Rašan Novogradec umro je 1983. godine)

Marijan HORVAT

DOMOBRAN ĐURO

(Predbožićni dani 1943. godine)

Đuro se probudio drhteći. U prvi čas nije se mogao snaći, a ni sjetiti gdje se to zapravo nalazi, ni zašto mu je čitavo tijelo obuzela hladna drhtavica. Htio je protegnuti noge, pomaknuti tijelo, kad ono, kao da se čitav nalazi zakopan u živi pijesak koji kad uz tijelo prione ne dozvoljava ni najmanji pomak. Pomaknuvši jednu, a zatim i drugu ruku, osjeti da bespomoćnost nije i potpuna. Ruke u pomaku nailazile su na prepreke, ali uz mali napor sklonjive, što je Đuru pomalo vraćalo iz beznađa u kojem se nakon prvih časova buđenja našao.

Još uvijek nije mogao razabrati svoj položaj, što se to zapravo s njim dogodilo? Znao je jedino da u takvom tjelesnom položaju, i mislenom metežu ne smije još dugo ostati. Pomicao je glavom čas na jednu, čas na drugu stranu, razmicao rukama prepreke koje su se nalazile na putu kretnji, kad odjednom osjeti bolni ubod u oba oka. Prinese ruke očima, zakloni iz dlanovima i začas mu se pričinu kao da su se sve snage tijela našle u zbroju i da mu pripomažu u svladavanju bola. I bi mu lakše.

Nakon kratkog vremena odmakne ruku s jednog oka, lagano podigne očni kapak i gle; bol se više nije javila. U pravcu iz kojeg je čas prije došao bolni ubod, sad se nalazila pukotina kroz koju je dopirao snop danjeg svjetla. Oslobodi rukom prekriveno drugo oko i osjeti blago danje svjetlo, koje ovaj put nije više ubadalo, ali je izmamljivo suze.

Đuro je rukama protrljao oči, glavu naslonio na neki tvrdi predmet i počeo se brzinom kretnji stare zahrđale satne spirale prisjećati:

- Da, znam, znam gdje sam. Znam zašto sam ovdje. No, zašto sam ovako priklješten? Zašto je okolo mene takva tišina? Gdje su ostali? Ne! Ne! Nije istina! To ne može biti! Zar da ih više nema...? Zašto takve misli...? Možda su iz pustili iz ove podrumске prostorije pa su otišli. Možda su već kod svojih kuća ili negdje u kojoj vojarni u Karlovcu...?

Nakon kratkog odmora, Đuro je počeo uz sav mogući razbor oslobađati tijelo. Prvo je razmaknuo ispred sebe u visini glave neke daske i daščice, zatim je redom odmicao komade drvenih panjeva i napasletku iz predjela pojasa i podvinutih nogu, komade ugljenog grumenja pomiješanog s usitnjenom ugljenom prašinom. Kad se oslobodio tog zaštitnog tereta, podigao se na noge, protegnuo i nakratko bio zadovoljan što mu je tijelo čitavo i dobro. Osjećaj slabosti u nogama i mala vrtoglavica spuste ga u čučanj. Nakon kratkog vremena osjeti poboljšanje te se opet pridigne i sjedne na jedan oveći panj što se našao tik njega.

Ovako sjedeći spusti glavu među dlanove nadlakćenih ruku, što su se upirale u drhtava koljena, pritisne prstima sljepoočnice, stane ih blago trljati upinjući svu preostalu životnu snagu na daljnje

prisjećanje. Što se sjećanje više vraćalo, a slike neposrednih događaja redale, to mu je tijelo opet počeo zahvaćati drhtaj, drhtaj pomiješan s golemim strahom, čija je jačina dovodila tijelo do stanja, dotad mu nepoznatog lebdenja, a um do ruba misaonog gubljenja. To je potrajalo, ni sam nije kasnije znao koliko, kad mu se tijelo, a potom i misao opet počela vraćati smiraju, nekoj blagoj prepuštenosti, u kojoj čovjek više tijelom a ni umom ne djeluje. Sav se odjednom našao u bespomoćnom ravnodušju.

U želji da maramicom obriše znojno čelo, nesvjesno proturi ruku u džep hlaća, kad u džepu umjesto maramice naiđe na oveci papirnati smotak. Izvadi ga, rastvori i primijeti da se na listu podosta tvrdog i izgužvanog papira nalazi zapis. Priđe malom podrumskom prozorčiću i počne razaznavati tekst. Prisjeti se da mu je taj papir u džep ugurao njihov poručnik Vladimir. - To je bilo, - sjećao se sada Đuro - nakon kratkog vremena kako su nas bradati odmetnici kao zarobljene domobrane u školsko dvorište dotjerali, a potom u ovu neveliku podrumsku prostoriju zatvorili. Poručnik Vladimir i još dvojica, trojica njegovih vojničkih prijatelja, pošto se on, od prevelikog straha među drva i daske zavukao, bili su ti, koji su mu zapis u džep ugurali i nakon toga pomogli da se što bolje daskama, drvenim skalinama i panjevima okruži i pokrije. Zatim su mi noge i tijelo zasipali ugljenim drobišem a daskama prekrili predio u kom se nalazila glava i ruke. Kad su to činili, prisjećao se Đuro; nije razabirao da li to čine zbog brige za njegov opstanak ili zbog onog presavijenog komada papira koji mu u džep, skoro na silu, staviše. Jedino zna da su mu u to vrijeme govorili: - Đuro, ti moraš preživjeti, tu moraš ne mićući se što dulje ostati... papir moraš predati... predati... - i ničeg se više dalje sjećao nije.

Strah... sve veći i veći strah... počeo se u Đuri ponovo javljati. Strah mu, to zna, zamućuje misli, stvara želju za snom... pobjeći... samo pobjeći...

- Sam sam ovdje - razaznavao je. - Sam, nema mojih kolega, nema poručnika Vladimira. Iz dvorišta se više ne čuje vika, podvici polupijanih bradatih ljudi, ni govor se ne čuje. Što se to dogodilo, što se to događa...? - Đuro bi rado razaznao. Što se više upinjao da dođe do odgovora, to mu se pred očima stvarala jača, veća crnja ploča iza koje nije bilo ničega. Baš ničega.

Koliko je vremena prošlo od trenutka kad je široka, tamna, crna ploča u njemu prekinula intenzivno traženje samog sebe do trenutka kad je opet znao da postoji, nije znao.

Bio je opet pri svijesti. Mislenim naporom sve više je doznavao o sebi i onom što se s njim zbilo, zašto se sad u ovom mračnom podrumu nalazi. - Ja sam... - misleno je redao sekvencu po sekvencu, - Đuro Vrtarov iz Suhodola, kraj Varaždina. Vojnik sam... domobran... 24. varaždinske pukovnije. Nalazio sam se sa svojim vodom u kordunskom selu Kurnjak, na očuvanju željezničke prometnice i mosta na rijeci. Zadatak nam je bio da sve to, a posebno most, čuvamo i očuvamo od odmetnutih bradatih grupa odreda Draška Družinovića. To smo čuvali bez imalo teškoća već punih pet tjedana, jer u cijelom tom vremenu nitko i nije pokušao nešto takvo učiniti. Štoviše, ni u obližnjem selu Kurnjaku, koje se nalazi nadomak naših nastambi, skoro i nema muške čeljadi koja bi bila sposobna za diverziju. Neki muškarci nalaze se u regularnim vojnim jedinicama, a neki su kako se moglo naslutiti, jer o tome u selu nitko ništa ne govori, u odmetništvu, kod generala Družinovića i tko zna u kojem predjelu zemlje se sad nalaze. Čitajući Vojni glasnik saznali smo da povremeno napadaju regularne vojne jedinice, da oštećuju ceste, pruge i mostove, kao i da miniraju vlakove i druge vojne i državne objekte. - Kad smo već mislili, - prisjeća se dalje Đuro - da je naše osiguranje željezničke pruge, a i mosta na ovom dijelu skoro i nepotrebno, jer se cijelo vrijeme od našeg dolaska nije ništa događalo, čak nije ni bilo ikakvih pokušaja, desilo se iznenadno ono sinoć...

Samo što smo večerali i poručnik s vodnikom Spasojem izvršio smjenu i pregled stražarskih mjesta, a bila su četiri, iznenadno se dogodilo. Sve, zaista iznenadno, u isti čas: rafalni pucnjevi,

nekoliko snažnih detonacija od kojih se zatresla i naša nastamba, poispadala prozorska stakla, upad bradatih spodoba u spavaonicu s uperenim mašinkama uz povike: gore ruke, opkoljeni ste, ispadajte...jedan po jedan izlazite! Vani se čulo još nekoliko rafalnih pucnjeva i potom kao da je sve utihnulo. Činilo mi se da nitko od naših nije stigao ispaliti niti jedan metak, a već je sve bilo gotovo.

Sabiše nas uz zidnu ogradu malog spremišta vojnog materijala uz koju je bila i kuhinja sa skladištem prehrambenih potrepština. Još nisu ni došli zarobljeni stražari sa stražarskih mjesta, a već su se uz nastambu našla dvojica seljačka kola s upregnutim kolima. Neki nama nepoznati ljudi u seljačkim odijelima počeli su s utovarom oružja, municije i prehrambenih zaliha iz priručnog magazina. Jedan bradati reče: - Domobrani, dva po dva u kolonu. Za pokušaj bijega slijedi strijeljanje. Poslije kraćeg saslušanja, sve ćemo vas osloboditi. Za mnom!

Vodeći bradonja i desetak drugih bradatih, dovedoše nas u dvorište seoske škole. Pretresli su svakog posebno i natjerali nas uz udaranje kundacima pred podrumska vrata. Čim su se podrumska vrata otvorila, sjuriše nas prema ulazu povicima, psovkama i još gdje kojim udarom kundaka ili noge. Od svih povika, najjače mi se usjekao glas jednog bradatog orijaša, koji je po jačini izgledao kao da je sačinjen od dva dizača utega. On nas je pri dnu ulaza i brojio uz povike: metak, metak, i tebi metak, i tebi metak, svima metak da vam mater domobranksu.

Kad nas sabiše u tu malu podrmsku prostoriju, nastala je tišina. Šutjeli smo. Neizvjesnost je zavladala u nama. U ušima mi je odzvanjao jedan glas. Najprije kao satni otkucaji: me-tak, me-tak, me-tak, da bi se, što je to dulje trajalo, taj odzvuk, to tik-takanje pretvorilo u rafalnu zvučnu formu: m-tak, m-tak, tak, tak, tak...

Poruka je izazivala strah, da bi strah kulminirao u radnje za kakve nije nikada ni od koga čuo.

U ovoj nesretnoj noći postao je i on tih radnji sudionik i zbog toga do glave, kao živ u pijesak zakopan.

Sad je znao zbog čega je, kad se osvijestio, bio u zakopanom stanju. Znao je i za papir na kojem je poruka njegovih kolega vojnika, prijatelja, mahom Zagoraca i Podravaca, ali nije znao gdje su oni sad. Kud su nestali ???

Misli su mu opet počele opsjedati izgovorene riječi bradatog orijaša, ona obećanja što ih je pri ulazu u podrum svakom ponaosob davao i stao je pomisljati na ono, najgore. I bi mu odjednom i duša i misao puni srama, jer je evo čas prije, nešto ranije, pomislio da su oni, njegovi prijatelji, sada već možda kod svojih kuća, u kojoj vojarni u Karlovcu... ili ... Sram mu pritisnu grudi i kroz hropac oslobodi pluća zračnih nakupina što su se zbog isprekidanog disanja od straha i uzbuđenja u plućima nakupile. Oči mu zališe suze a zubima zagriže donju usnu.

Ponovno iz džepa izvadi poruku svojih kolega-vojnika, ponovno pročita, rukom istrlja oči i počne tražiti mjesto u podrumu, koje bi bilo najskrovitije da sačuva, možda i posljednu poruku njegovih kolega, nesretnih ratnika, svojim najbližima. - Ako ponesem poruku - mislio je Đuro - kod prvog susreta s bilo kojom naoružanom grupom, bit će mi oduzeta i uništena. Ostanem li živ, sigurno ću se, kad bude prilika, u boljim uvjetima po nju vratiti i predati je onima kojima je namijenjena. Ako pak su moji prijatelji imali sreću u nesreći i već se nalaze na sigurnom, onda poruka nije od važnosti, a moje obećanje postat će bespredmetno.

S kraja košulje otrgne komad platna, njime omota tvrdi presavijeni papir, stavi ga između dvije omanje daščice i zakopa u zemljani pod podruma, ispod malog i jedinog prozorskog otvora. Strese s odijela zemlju i ostatke ugljene prašine i potom izađe kroz poluotvorena vrata. Zastao je pri kraju izlaznobočnog zida i oslušnuo ima li koga u blizini. Sve je bilo tiho.

Izašavši na dvorište, zagleda se prema obližnjim kućama. Dnevni mir remetila je tu i tamo po koja žena u prolazu. Sve je davalo dojam da se u selu ništa neobičnog ne zbiva. Malu uznemirenost

pobudi mu pogled na dvorište na kojem primijeti porazbacane gumene opanke, dotrajale vojničke cokule, te nekoliko prnja nalik na muške hlače. Kad se uvjeri da ti predmeti nisu nimalo slični obući i odjeći njegovih kolega-vojnika, ponovno se smiri.

Pošao je prema dvorišnom izlazu i uputio se blatnjavom poprijekom stazom prema cesti za koju je znao da vodi prema Karlovcu. Kuće i gospodarske zgrade seoskih domaćinstava ostajale su mu s lijeve strane, a s desne brežuljkasta polja na kraju kojih su započinjale stare, guste šume. Došavši već skoro na sam kraj sela, primijeti da ga trkom slijedi crno, neveliko pseto. Stigavši ga, pseto mu se stane umiljavati. Đuro ga zove imenom i odmah prepozna čenu (pseto) malog Jovana, sina majke Milene i unuka babe Stoje. Zastane i pomisli: - Da pođem u kuću Jovićinih? Da ih zamolim malo vode, možda i malo kruha? Da se pozdravim s malim Jovicom i da mu kažem koliko mi je žao što nisam stigao dokraja izraditi sanjke, a trebalo je možda još dan, dva i bile bi gotove. Taman do prvog snijega. Reći ću mu, ako ikad navratim u ovaj kraj, da ću mu donijeti gotove, kupljene u velikom gradu. Žuto obojene, okovane željeznom trakom.

U hodu razmišljajući nije ni primijetio da se našao pred kućnim ulazom. Popeo se drvenim, dosta visokim stepenicama do stambenog dijela kuće i pokucao.

- Ulazi- začuje gromko.

- Bog poomogao - zamuca Đuro, ugledavši za stolom četvoricu muškaraca, bradatih, poluraspremljenih, kao na odmoristu. Oružje im je bilo na dohvat ruke, a crne šubare na glavi. Gologlavom je na koljenima sjedio mali Jovan.

- Što si stao? Tko si ti...? - oštro uz nadmoćni smiješak upita čovjek na čijim je koljenima sjedilo dijete.

- Ja sam...

- Striko Đuro, striko... - poviče mali Jovan, naglo se spusti niz koljena gologlavog i poleti prema došljaku.

- Što je sad ovo, da ti boga, bogovog...

- Da radimo sanke - navali mali Jovica povlačeći Đuru za hlače.

- Jovane... vrati se - viknu gologlav odrješito.

- Neću...! Neću! Hoću da radimo sanke...

- Kakve sanke? A tko si ti? Ta boga ti, nisi valjda jedan od onih, sinoćnjih? Odakle si došao?

Đuro htjede nešto reći, ali osta bez glasa. Tijelo mu opet uhvati drhtavica, ukoči se. Kapa mu ispadne iz ruku. Uto uđe domaćica Milena, prođe pokraj Đure i kad ga opazi, zastane.

- Što si stala? Stavi taj lebac na stol i govori koji je taj? - Privuče malog Jovicu, podigne ga u naručaj i reče mu prijekorno. - A kud si ti mališa navalio?

- Pitam te Milena koji je ovaj, da ti boga? On se ukipio, vidim Jovan ga poznaje, poznaje ga i naš ker, poznaješ ga i ti...a ništa ne govoriš. Što to ima da znači?

- Pitaj babu Stoju - odgovori Milena.

- A tako... No, dobro, pitat ću! - Brzo izađe na vrata vičići: - Majko Stoj, gdje si, molim te dođi!

- Evo me sine Vojkane, moj Vojkane, što si se tako uzviko? - čuo se glas starice koja se zatim pojavila na pragu.

- Tko je ovaj, pridošli? Govori majko - reče majci Vojkan prilazeći joj.

Oboje izađu iz sobe i za sobom zatvore vrata. Za čas se Vojkan vratio, smijući se. Prišavši stolu natoči čašu rakije i pruži je Đuri.

- Popij jednu, pa će ti se jezik odvezati. - Okrene se svojim za stolom i nastavi... - Da mi mater, moja dobra, draga mater... sve ne ispriča, ne znam što bi bilo. Najeba bi sad ti Đuro, a bogami i Milena, a i ovaj kusati ker što ti se tako podvija. Milena, daj mu komad leba i slanine. A ti

domobrančino, sedi tamo uz peć i jedi. Kasnije ćemo se dogovoriti što da radimo s tobom.

Đuro je popio rakiju. Godila mu je, bila je to medovača. Takvu mu je dva, triputa ponudila baba Stoja, kad bi u slobodno vrijeme kod njih svratio i ponešto pomogao u težim, muškim poslovima. - Promijenio im je, - sad se sjetio, - oštećena držala na sjekirama, nabrusio noževe-rezače na sječkalici za slamu, popravio crijep na krovu uz dimnjak i...

Sjeo je na mali tronožni stolac pokraj peći i počeo ponuđeno jesti, ali nije uspijevaio. Zalogaji su teško prolazili, zastajali su.

Uši je okrenuo u smjeru gošćenika, kako je sad već i sam razabrao, prema sinočnjim pobjednicima, a i oči ispod nabijene kape stalno su bile usmjerene u istom pravcu. Pitao se: - Što će biti dalje? Što znače riječi gologlavog Vojkana; "kasnije ćemo se dogovoriti"...? Zašto sam uopće ulazio...?

Đuru je opet počeo hvatati osjećaj izgubljenosti. Ono malo nade što je imao prije ulaska u kuću, sad se odjednom izgubilo. Svi ti novi doživljaji učiniše ga bespomoćnim. Glasno izgovorene riječi jednog od najgovornijih za stolom, vjerojatno i naviše obuzetog toplinom medovače, privuku svu Đurinu pažnju.

- Vojvodo, hvala tvojoj materi, čuvaru tvog ognjišta i ženi Mileni na dobroj podvorbi, ali nama je za poći. Ljudi nas već zasigurno nestrpljivo čekaju na odmoristu, a i do Kosne je sat hoda.

- Ma nemoj! Nestrpljivo? Tko nestrpljivo očekuje onog koji naređuje? Zaželeli su se oni nas, misliš? Pogotovo tebe buraz, koji ih zajebavaš i kad treba i kad ne treba - uplete se riđobradi.

- Dosta Lazo, što ga podčikavaš? Sad mu mnogo ne treba pa da mi zbog tvoje zajebancije izrešeta tavanice, ovo malo materinog dobra. Nego, da riješimo pitanje ovog domobrana, pa da onda pođemo. Što se tiče naših u Kosni, njima nije sada loše. U njih su puna kola zarobljenog provijanta, kako to oni od gradske fajte nazivaju. Ima tamo i slanine, nekog boga u limenim kutijama, ima svega najmanje za sedmicu dana i ... Nego, slušaj sad ti domobrane, Đuro, gde si ti bi', celu noć i ovaj deo dana, da te naši ljudi ne pokupiše s ostalima? Gde si bi', skriven, zašto si se krio i sve drugo, ajde lepo nam sada kaži.

- Bio sam gdje i ostali. Bio sam u krevetu kad su vaši ušli u naše nastambe i činio sve po njihovoh zapovijedi. Bio sam s ostalima u školskom dvorištu, pa onda u podrumu...

- I, onda?

- Bio sam unutra.

- Kako, što nisi pošao s ostalima kad vas pozvaše da izađete?

- Ne znam... zaspaio sam na daskama. Nisam čuo ni primijetio kad su drugi, kako vi kažete, izašli.

- Pa koju si božju mater radio... da nisi čuo poziv za izlazak i video da tvoji izlaze? Ne glumataj sad, ne izmrdavaj se!

- Ne, zaista nisam čuo!

- Domobrančino, ne zajebaj, ne pravi nas blesanima, nismo mi od tvojih pa da može sve onako kako ti misliš.

- Nisam čuo, uistinu nisam. Bio sam sav ustrašen i mislim da i nisam sve vrijeme spavao. Mora da sam bio u nesvijesti. Od velike ustrašenosti, i u civilu, znalo se dogoditi da mi se pred očima zavrti, pocrni i padnem u nesvijest.

Kad bi se to dogodilo, to bi potrajalo, pa kad se probudim ne znam što je bilo sa mnom.

- Čudan si ti neki svat, Đuro - reče gologlavi vojvoda.

- Zar da mu povjerujemo, burazi, što kažete? Slušaj Đuro, govori, mater ti domobranksku kmečavu. Govori gde si bio... zašto nisi s ostalima otišao, ali sad... pravu istinu?

- Gospodine vojvodo, rekao sam vam istinu, sve samo istinu. Kad bih vam sad govorio nešto drugo, lagao bih. A zašto? Zašto da izmišljam?

- Mogao si biti sa svojim. Oni su već daleko, možda i u Karlovcu. Naši ih malo preodjenuše i puštile odmah poslije dvadeset i četiri nula nula. A ti, ti ćeš sad morati s nama. Ako te i pustimo, sam nećeš znati put, a naiđeš li na moje ljude ubit će te. Nije sigurno da tako neće učiniti i tvoji ako im se sad sam vratiš. Pomislić će, da si ti bio onaj, koji nam je pomogao iznutra, da bez većih poteškoća razjebemo taj vaš invalidski bataljon od svega dva tuceta ljudi.

Nego, reci mi, tko vam beše onaj mlad poručnik? Bio je gadan? Je l, vas terao ko stoku? A vi na svaku njegovu, đip ovamo, đip onamo, đip, đip, đip... ha-ha-ha... Je l, Milane, tako nam reče onaj naš... i vaš... da, vaš i naš.

U sobu uđe baba Stoja, pogleda u Đurinom pravcu, zatim priđe stolu, pokupi razmrvljene komadiće hrane, ponovno razmjesti čaše i sjedne na klupu nasuprot sina.

- Ne znam što da se čini, - nastavi vojvoda. - Odlepio si se od svojih, sakrivaio celu noć od naših i sad si si imao hrabrosti uslikati se ovde. Da si znao da smo ovde mi, iskreno nam reci Đuro bi l ušao?

- Ne bih gospodine vojvodo, ne bih. Ovaj šarov, kako ga vi ono zovete čeno, on me zanio. Htio sam otići iz sela, već sam i prošao vašu kuću i onda se odnekud on stvorio. Sjetim se tad dobrote vaših ukućana, bake Stoje, a posebno malog, meni dragog, sad znam de je to vaš sin, Jovice, nedorađenih saonica i pomislim: - Idem da se pozdravim, popijem čašu vode, obećam Jovici ako se ikad navratim u ovaj kraj da ću mu donijeti saonice kupovne, okovane.

I sami vidite da sam Jovicu volio, a i on mene, pa sam mislio da će biti bolje ako mu nakratko objasnim nemogućnost izrade saonica. Znam kako bi bilo mom malom Ivanu, koji je iste starosti kao i Jovica, zapravo stariji dva mjeseca i sedam dana, kad bi ga ovako netko, kome je vjerovao, iznevjerio. Znadete, Jovica je meni vjerovao... vjerovao je da ću mu izraditi sanjke do prvih snjegova. Je l Jovice? Pitajte ga slobodno vi, gospodine vojvodo.

- Dobro Đuro, lijepo govoriš i kažeš da je bilo tako. A reci ti meni je l Jovica ikad spominjao mene, šta je govorio o meni?

- Nije vas spominjao on, a ni nitko od vaših ukućana, a ja Bogu hvala, nisam o tome ništa ni pitao. A što da i pitam. Znao sam da mu otac nije na svadbi. Svadba tako dugo ne traje, a i tko u ovo zlo vrijeme sada, da svadbuje. Znao sam da gdje god da ste, da niste od radosti nego od muke, muke seljačke, kao što sam i ja u ovom vašem Kurnjaku. Da tko upita moje malo dijete, mojeg malog Ivana, gdje ti je tata, što bi odgovorio? Možda, daleko, da - le - ko i ništa više.

- Vojvodo, ne bi li bilo dosta ovih njegovih pripovesti. Još će nas i rasplakati. Dobar je on u pričanju, a onda zasigurno i laganju. Izvana med, iznutra jed. Neka on priča kako i šta hoće, a ja predlažem da mi učinimo ono što nam je za činiti. Naredi vojvodo! Dok se ti spremiš i oprostiš sa svojim, mi ćemo posvršavati i čekati te kod Radišićevih torova - reče Milan i ustane, a za njm i ostali.

Dok su jedni popravljali vezice na cipelama, drugi stezali čakšire remenom, zatezali bluze ispod opasača i u prekrizje preko ramena stavljali poduže redenike sa municijom, vojvoda je ostao sjediti. Glavu je obujmio dlanovima i šutio kao da nešto razmišlja.

- Uzmite ga sa sobom - polutiho reče i ustane sa stolca.

- Ajmo Đuro, - reče Milan osorno, prišavši vratima.

- Nemojte ljudi... ne grešite dušu - vikne baba Stoja i u tren se nađe ledima naslonjena na kućna vrata.

- A, što? - upita Milan mirno i upitno pogleda vojvodu.

- Rekoh, - izusti vojvoda i stade otpijati rakiju iz boce brzim gutljajima.

- Reci materi da se makne od vratiju - reče prvi do Milana.

- Majko... ostavi se našeg posla...
- Sine, Vojkane, ne čini toga - zajaukne majka Stoja.
- Ne greši dušu... ne zatiri poštenje naše kuće, ponos i pravičnost svoga oca Ljubana. Učiniš li kabahat, okrenut će se otac u grobu i u njem se valjat dovijeka. Kakva krivnja? Kakvo zlo vam je učinio ovaj čovjek? Volio je tvog Jovana ko rođena sina. Zar ništa vjere ne ostade u tebe, moj sine Vojkane... ?

- Stanite - prozbori vojvoda Vojkan. - Možda pravo mater zbori. Ne znam...

- Tko je druge noćas štutio, vojvodo? - reče jedan.

- Zaveži... i pričeka! Proklet da je rat, prokleti da su oni što nas u to uvališe, prokleti da su svi oni tamo u gradovima... vi domobrani, i mi... i mi... i ti Đuro, i ja Vojkan, i ja vojvoda i oni koje znam i ne znam, a kolo sviraju u kom mi, i vi, i vi Ivani i mi Jovani, igramo, plešemo, a oni nakraju...

- Čekajte braćo! Buraz Milane, stani! Ne znam da li ću učiniti po pravičnosti i dobru, ali ovaj put poslušat ću mater. Njene riječi su snaga pravičnosti. A vi, ljudima, gore u Kosni kažite: "Vojkan poslušaj mater i odstupi od već datog naređenja." Kažite... da kažite! Odstupit ću, mater moja draga, jer znam da je tvoje srce uvijek bilo s pameti u dosluhu, ko i mog pokojnog oca Ljubana.

Otpije još gutljaj rakije, sjedne i reče:

- Milane, deder dodaj torbak, izvadi tabak papira, pisaljku i mur. Neka bude, kako bude.

Svi opet posjedaše oko stola. Sobom je zavladala tišina. Đuro je stajao uz peć, a baba Stoja i dalje je bila naslonjena leđima na vrata. Vojvoda Vojkan je na listu papira nešto pisao, zatim potihio, kao za sebe, čitao i ponovo pisao. Dohvati pečat, navlaži ga ishukanom parom i udari čvrsto o papir. Zatim papir pruži Milanu i reče:

- Pročitaj i podaj to Đuri. Jes li čuo? Ne domobranu Đuri, već Đuri. - Milan pogleda u papir, mrmrlajući polako pročita redak po redak, priđe Đuri i pruživši mu zapis reče:

- Evo Đuro! Vojvoda Vojkan ti poklanja život.

Đuro prihvati papir, malo pogleda, savije ga drhtavim rukama i stavi u gornji lijevi džep svoje vojničke bluže. Potom reče:

- Bog ti platio vojvodo Vojkane, Bog ti platio Vojkane. Bog vam platio svima. Hvala tebi majko Stojo. Blagoslovljena vam bila kuća i potomci... Hvala vam svima... ali znajte da na meni i mojima koje ste noćas, kako kažete, pustili nije bilo nimalo krivnje. Čuvali smo ovaj most od vas, ali smo uspjeti očuvati vaš Kurnjak i od nas. Živom biću, od pseta pa do posljednjg čovjeka u vašem Kurnjaku nije učinjeno zlo. Čak nije bilo ni prijekih pogleda, a kamoli prejakih riječi i učina. Takvi smo bili po prirodni svojoj, mi svi u ovoj posadi, a tako nam je govorio i naš poručnik Vladimir.

- Dosta - a - a... - prekine Đuru vojvoda Vojkan. - Ne popuj sad... Majko Stojo, daj mu u torbak malo leba i slanine i neka odmah pođe... - Đuro, hoćeš li znati put? Idi što više puteljcima gdje nema kuća. Ako naiđeš na moje, podaj im ovu propusnicu i neće te dirati. Prije nego dođeš svojim domobranima, propusnicu pocepaj jer ćeš biti kriv, ako vide uz pomoć čeg si se vratio. Oni ne vjeruju u našu dobrotu, a bogami ni mi u njihovu. Idi... i ne vraćaj se više. Jovan može bez saonica, a i trebat će tvom malom Ivanu. Ako naiđeš, a ono ne nailazi do kraja rata, tad povedi i svog Ivana. Ako nas nađeš, ugostiti ćemo te. Susreti i poznanstva naše dece, mogu biti razlog za bolje življenje i nas ovdje i onih, tvojih tamo. Nikome više ne želim Đurkane moj, ovakve susrete kakve smo noćas imali. Ni tebi i tvojima, a ni sebi i našima. Danas sam shvatio da je u meni svojom pravičnošću progovorio otac Ljuban, a kako si vidio i čuo i plemenitost srca i razum moje matere Stoje, pre pokrsta Rasime. Moram i hoću odsada biti taj i takav, moji dragi ratnici - okrene se svojima i nastavi - bio il ne bio i nadalje vaš vojvoda. Ne budem li vojvoda, Vojkan će ostati Vojkan, sin časnih ljudi Ljubana i Stoje Vranešević iz sela Kurnjaka, sreza karlovačkog.

- A sad Đuro... uzmi od matere torbak i pođi svojim putem.

- Ženo, sine Jovane, majko... da se pozdravimo. Milane, vi popijte još po čašicu, dok se ja spremim pa ćemo zajedno do naših...

Na Kurnjak se spuštao mrak. Đuro je uskom poljskom stazom, brzim koracima, grabio prema glavnom putu, cesti za Karlovac, ne osvrćući se. Kad se kosim travnatim usponom dohvatio ruba ceste, svratio je pogled u pravcu iz kojeg je došao. U daljini, kao da mu se pričini, u jednoj kući gori svjetlo. - To su zapazili svjetlo kod Vraneševićih - pomislio je Đuro. - Mali Jovica sad večera svoj tanjur mlijeka s malo žute proje. Majka Milena posprema kuću iza gostiju, a baba Stoja razmišlja o prijednom danu. Još malo, pa će utrnuti petrolejku i poći na dnevni počin.

Dok je u kući Vraneševićih dugo u noć pred slikom svetog Nikole treperio plamičak kandila, Đuro je po mrkloj noći, nepoznatim i slabo vidljivim putem, batrgajući se, išao u pravcu Karlovca. Sad su mu misli bile uz njegovog malog Ivana, ženu Mariju i majku Agatu. - Čekaju oni mene, čekaju - mislio je i znao Đuro, i sam sebi u tihoj, mrkloj noći reče: - Još malo Đuro, još malo, ali nikad više u Kurnjak, osim jednom; po tvrdi presavijeni papir, zakopan u zemljani pod ispod podrumskog prozora, u zgradi stare, već pomalo ruševne škole.

Nastavi hodom i naglo zastane kad primijeti da se s obje strane, bočnom kosinom puta, netko popeo i zastao na samoj ivici. Protrlja rukama oči, pooštri pogled želeći da je to privid, kad začuje: "Đuro! Đurkane, bi li, ti k svojim, kući?" Đuro se prene i htjede odgovoriti: "Bi... itekako bi... a zašto ne bi?" kad željeni odgovor prekinu pucanj. Zasljepe ga dva žarna kruga u kretanju i umah osjeti bolni udar u rame i trbuh. Izgubi snagu i tijelo u grču padne na blatnjavi put. Čuo je još kraj sebe neki govor, osjetio dva bolna prosjeva u glavi... i više ničeg, baš ničeg nije bilo u njemu a ni oko njega.

U nevelikoj sobi karlovačke bolnice, Đuro je ne dolazeći k svijesti ležao već šesnaesti dan. Unatoč svekolike brige liječnika i drugog bolničkog osoblja, nakon izvršenih teških zahvata, život mu je bio stalno na razmeđu života i smrti. Časomice je davao znakove života, da bi zakratko, opet, utonuo u san za koji nije nitko mogao znati koliko će trajati i da li će se opet pojaviti znakovi buđenja.

U noć šesnaestog dana počele su se kod Đure javljati neke promjene. Postao je znatno nemirniji, čineći intenzivne kretnje rukama, pomicati glavu trzajima i nešto nerazumljivo govoriti. Tijelo mu se grčilo, da bi se potom smirilo i bilo puno krupnih znojnih kapljica. Liječnik je svakomalo navraćao u sobu, kontrolirao stanje bolesnika, ali i odredio bolničarku da bdije uz krevet, da mu gazom suši oznojene dijelove tijela te da neprekidno prati funkcioniranje aparata na koje je ranjeni vojnik bio priključen raznim spojnim žicama i cijevćicama, kojima se pomagalo održavanje njegovih, neophodnih životnih funkcija. Do pred samo jutro Đuro se primirio, mirno, skoro nečujno zaspao i spavao. Bolničarka, umorna od cijelonoćnog bdijenja i radnji koje su iziskivale i fizički i psihički napor, sjedne na stolac uz krevet; stavivši ruku na čelo, sad već smirenog i usnulog ranjenog vojnika.

Kroz prozor sobe je najprije lagano a potom sve jače i jače počelo prodirati danje svjetlo. Bolničar u prolazu ugasi zatamnjelu električnu žarulju, i bolničarka primjeti da je danje svjetlo, nošeno sunčanim zracima, ispunilo sobu. Od neprospavane i naporne noći, u jednom trenu svlada je umor, na mah zatvori snene oči, zaspri.

Probude je trnci u tijelu od čvrstog dodira nečije vrele ruke. Ustane... i ugleda neočekivani prizor. Ranjeni vojnik, otvorenih očiju, budan, držao ju je za ruku i nešto potihogovorio. Sabere se, prigne glavu i upita:

- Probudili ste se? Možda nešto želite?

- Gdje sam ja... gdje... gdje? - isprekidano, ali sada dosta razgovjetno, ponavljao je vojnik.

- Tu, kod nas, u bolnici, na sigurnom - blago odgovori bolničarka i brzo pritisne signalno zvonce.

U tili čas u sobi se našao dežurni liječnik, prišao bolesniku, oslušnuo mu bilo, upitavši:

- Što se zbilo?

- On govori, govori, gospodine doktore - tiho, s osmijehom, reče bolničarka.

- Pita, gdje je?

Liječnik pogleda aparate redom i nakraju opet pogled vrati na aparat za kontrolu srca. Nasmiješi se i reče bolničarki: - Pogledajte... pogledajte... srce radi kao sat, kao sat.

- Gdje sam... gdje sam to ja? - začuje se opet glas Đure. Sad je otvorene oči usmjerio na liječnika i pitanja upravljao njemu.

- U bolnici ste vojniče, u bolnici, u Karlovcu, na sigurnom. Vaše zdravlje se popravlja, svakog dana sve je bolje. Još nekoliko dana ćemo vam pomagati i onda ćete moći kući.

- Kući...? Kako sam dospio ovdje... kako... kada...?

- Imali ste sreću. Predjutro, nakon što ste ranjeni, pronašli su vas na cesti prema Kurnjaku, naši vojnici, "koturaši" i odmah vas dopremili ovamo. Mi smo vas operirali i sad je već sve dobro... da, dobro... Zasad bi bilo dosta razgovora, vojniče, trebate se odmarati, mirovati i malo spavati. Poslije će vam bolničarka pomoći da nešto malo jedete i onda opet odmor, odmor... Kad malo ojačate, onda će biti i više razgovora.

U jednom trenu Đuro preusmjeri pogled prema prozoru i prozbori:

Božić...?!

- Da, danas je Božić. Ovu borovu grančicu što je na zidu do prozora, okitila je jučer sestra-bolničarka za vas. Pa, da vam sada čestitamo: - Sretan Božić i što brže ozdravljenje! - reče liječnik prišavši ponovno krevetu, stisnuvši vojniku ruku.

- Sretan Božić, - poluglasnim isprekidanim glasom izusti Đuro. Usmjeri ponovno pogled prema okićenoj borovoj grančici do prozora, i iz očiju mu se niz lice skotrljaju dvije krupne suze...

KAMENGRADSKI TRIPTIH

Slika druga: KAMENGRAD NE PJEVA O SINKU JANKU

Zastadoh na zaravni s ostatkom vinove loze i ponekom napuklom opekom sitnih tragova kamena: no kakav mi je to kameni grad bez kamena i kakvi su to hodnici bez ulaza i kakve su to zmije koje se u toplome smiraju jesenjeg dana ne sunčaju i ne čuvaju blago niti kraljicu ni žigmnda hrvatoubojicu ni uzurpatore celjske na banskom dvoru hrvatskom ni hrvatine koji nisu predali ono što se branit ni dalo ni janoša sibirjanina hunjadija janka nit pjevaju jeste li vidjeli moga sinka janka nit psiču nit viču nit kajkaju nit štokaju nit čakaju - tek čkome

A onda se nadvi tamni oblacić ko u priči i krenu po ostalu armadu: phi i to bi mi trebalo pomislih ta ja sam ovdje tek uljez i nema smisla da me progone stog kaj im ne remetim mir ko neki od predaka nasilinih njihovih mojih vaših naših tko zna čijih o dusi kamengradski koprivnica ni daleko a vas zdavnja nema dok vrište vlakovi i tvornička sirena ravnicom podravskom podno bilogore bile gore namjesto vitezova gubernatora janka koj vam zanavek sruši i zaruši mir a potomci (za spomen uostalom vu kleti) raznesoše sve da ni kam na kamu ne osta tek drač i hrpe napuklih opeka nad kojima i stup srama sa žicama strujovodnim navukoše

Još zdavnja zdavnja kakti dete malu vu krilo tvoje ja sem cvetja nosil i sanjal kak tam za bregom grad stoji

Stojim na brijegu nad jagnjed potokom davno bez jagnjedovih gajeva i u oblačnom slutim sumraku kak šumi katinčićev slap niz potok do rijeke negda koprivničke, a danas potočine obrasle tek dračem di nekoć kleni se lovljahu, a melini meljahu

I kiša s par kapi po štaglju i kleti asfaltu betonu emerika cirkvi bana mikca tronu kolomana kralja il hercega cesti - ne može me smesti

I ne mogu me smesti niti sovin huk nit vjetar ni duše u sumrak zagledane spram brijega kamengradskog: tja ja vam nisam učinio zla i sve kaj vam želim to je mir spokoj poštovanje živih nad grobljima vašim a cviče i tako samo raste - bez primisli

Munje su svijeeće gromovi opijela

Oluja

Nitko živ nije na ovakvu mjestu glasi se čuju bliže i sve bliže osjećam gdje lebdim ćutim netko gmiže neki dodir meki čudan plašljiv srh odnose me s hukom na najviši vrh

Ti stranče koj drsko dolaziš na stope naše sjeti se da ko i mi mrijet ćete svi: memento mori!

Spuštam se kroz tlo ko rudar petrovdolski u hodnik polutamni dok gleda pa slutim na tragu davne tajne neke jesam: dok kročim hodnikom ka stiksu il hadu il kamenome gradu pa makar svjetlost hladna i šutnja ko slutnja zvuče možda zla ispod tisućljetnog tla spoznati hoću

Mi živi još mnim dok tonem u san nigdar nećemo spoznati gujinu tajnu ni cminu kraljičinu bajnu ljubavnike brojne redovničke dvosmislene psalme vodenična kola doline kalne

Ni urlanja od bola

Magle iz dola

Popevke z mola

KAJANJE

Neka se otvore rane, neka iz njih poteče nečista krv, kad me bol unutar grudi razdire poput ledenog vjetra. Neka mi oprostí duša što sam trnje zabadao u nju, neka mi oprostí zbog koplja, zbog krvi što je potekla niz njegovu oštricu.

Kako da sam sebi oprostím osjećajući i sad Njegovu nevidljivu suzu kao svoju?

Bol je jecala danima u meni, snagom nevidljivog bića što je visilo na križu.

Bio sam i ja nevino dijete i igrao se u pijesku do vojničkih nogu, kasnije i sam postavši vojnik. Kako da zacijelim nutarnju ranu, dok me guši pečat istine? Ne pomaže ni riječ, ni molitva, ni kajanje. Kako da pogledam na stol bez plodova?

Neka mi oprostí i zemlja što me nosila. Kajem se, a živio bih! Često u snu propadnem na dno crne istine, a srcem dodirujem koplje. Je li ono moja sjena što me kroz san slijedi, ili po stvarnom trnju hodam? Jesam li sličniji čovjeku ili sebi i koplju?

Bio sam krvnik bez krinke. S kockom u ruci, rastrgasmó haljine i vlastite duše. Na Zemlji, klečasmó mi Njemu do nogu, ali ne zbog molitve i kajanja.

Uvijek iz početka iste misli, ista pitanja: zašto? Tko mi može oprostí osim savjesti? Je li ona moj najveći trn u životnom lutanju?

Gledam svjetlosni lik svoje majke, a ona kao da me ne vidi. Možda me ne prepoznaje u lutanju svemirom. Možda stoji s one strane zrcala, a ja, iz crnine, vidim je u svjetlu kao trag rođenja. Neka mi oprostí Čovjek i Bog, jer ne želim umrijeti po drugi put zbog djela i riječi! Želim se, svakim novim buđenjem, iznova roditi s novim pitanjem i odgovorom. Nosim u sebi Kaina i Abela - ubojicu i mudrost. Ubio sam lik što je božanskim korakom hodao Zemljom, a sada hoda dušama, ostavljajući zlatne tragove. Jedino u mojoj nema Njegovih stopala.

Moj bijeli stolnjak na stolu savjesti, zakrvavljen je udarcem koplja. Kako ga oprati, iako voda otiče i dotiče s novom istinom, iako postoji duboko u meni izvor iz kojeg se napaja misao? Goloruk sam. Tamo dolje, uspio sam se nabosti na trn i osjetiti mutan pogled darovanog života.

Hodao sam u koloni. Gazili smo kao jedan u stroju, bez imena, i slušali naredbe:

- Ti, ti, ti i ti u ime to i to, izvršit ćete presudu!

I poslije me zaboraviše, bez ordenja. Jedini orden što ga nosim je krv Kristova, orden je bol moja i ljudska, orden je glupost, čiji teret nosim kao dokaz da je istina bila blizu, da nas je jedino dijelila oštrica i kap krvi. Tražeći i čeznuvši za istinom, ubio sam je. Neka si oprostím i neka mi oprostite!

Ja, davno zaboravljen lik, zbog koplja, ostao sam spojen s Kristom.

RASKID

Automobil je jurio između polja kukuruza. Osjećao se vjetar i jutarnja studen. Negdje u daljini Drava. Teče stoljećima, svjedokom je bezbrojnih ljudskih sudbina, a sad ovo bijedno vrijeme. Sve bijedno i bezlično. Državne tvornice, državni dućani, poltroni, blato po grabama, ulizice, prosječni ljudi, malograđani, ogovaranja, sitne spletko, političke ništice, bljutavo, sumorno, kratkovidno, slaboumno, nedolično ljudskog ponosa, mlitavo. Upravo mlitavo. Svuda nekakav mlitav život po kojemu ništarije ruju kao svinje po gnoju.

Čovjek ponekad osjeća da bi mogao zgrabiti svemir, da bi mogao porasti do nedoglednih visina, da bi mogao učiniti što god veliko. Mogao bi govoriti velike i sadržajne riječi, izgovarati stihove, koji bi odzvanjali do obzorja, mogao bi učiniti nešto po čemu bi ga narod pamtio i uči u povijest, mogao bi proširiti ljudsku misao, napisati nekakvo znanstveno ili filozofsko djelo, otkriti nove mogućnosti ljudskog duha, stvoriti sliku, roman, povesti za sobom ljude, ponijeti ih svojom borbenošću, principijelnošću, beskompromisnošću, mišlju koja kida sve norme i granice, mogao bi se proširiti nad ravnicom i bregovima, prožeti vode i zrak, kriknuti nad ljudskom sudbinama i svijetom, pretvoriti se u simbol, zamah, proces i promjenu, boriti se, pobjeđivati sebe i svoje vrijeme i tako dostići nove ciljeve i težiti prema slobodi i životu dostojnom poštovanja,

Umjesto toga, oko sebe gleda ljude koji žive u svojim dvorištima od stotinjak hvati i kućama od stotinjak kvadrata. Sve malograđani, sitne duše, ljudi nesvjesni svoje sudbine, vremena, stanja, života... Kad bi ih pitao zašto žive, rekli bi da ne razumiju pitanja, kad bi im predočio njihovu malograđansku zatupljenost i ograničenost, ne bi se postidjeli, nego bi uništili onoga tko im želi pokazati bit njihovoga bijednoga stanja. Oni ne žele znati ništa o svojoj bijedi. Oni žele biti bijedni i mali. Žele patiti od malograđanskih normi, predrasuda, žele svijet gledati jednoobrazno i jednosmjerno, žele tonuti u svoje sitne probitke i planove, u svoje mizerno i tupo postojanje. Dresirani, proganjani, zatupljivani, lomljeni, obezvrijeđeni i ubijani malodušnošću, oni se pred stvarnošću povijaju kao trava, vegetiraju bez želje da svoj život obogate dubljim značenjem.

U tim ljudima nikad nije bilo zanosa i ljubavi. Bolje reći ljubavi i zanosa, jer tko ima mnogo ljubavi, taj ne može izbjeći zanosu, a tko osjeti istinski zanos, ne može mu se otrgnuti, ne može svoj život pretvoriti u splaćine, u bezličnost, jer bi ga samoprezir ubio.

Istinski čovjek želi se dokazati, želi poletjeti, uzdići se, a bijednik čami u sjeni i drhti od straha da mu tko nešto ne zamjeri, da mu ne predbace kako je prekršio nekakve moralne norme. Norme nisu život, jer gdje su norme, nema života. Život ne poznaje i ne priznaje norme. Uvijek su postojali oni

koji su norme kršili i postajali stvaratelji povijesti i oni koji su na suzbijanju zanosa, tiraniji i uskogrudnosti gradili svoj život, svoju karijericu i svoj neugledan život.

Evo, da postoji zanos u ovim ljudima, da su svoj život osjetili kao buru, kao bujicu, oni bi gradili originalne kuće, oni bi stvarali vlastita poduzeća, bavili se umjetnošću, oblačili se individualno, djelovali, borili se za svoje ciljeve, rušili tabue..., a ovako žive u tipičnim kućama, rade na tipičnim radnim mjestima, žive tipičnim životom, glume da žive, a zapravo o svom životu znaju sve unaprijed, od rođenja do smrti. Sve same ovce. Gdje su individue koje stjegove svojih ideja stavljaju na najviše vrhunce, koji ruše bedeme, koji se žrtvuju, koji umiru na križu i koji s mržnjom i ljubavlju prodiru u život, boreći se u njemu osvajati ljepotu i smisao.

Europska kultura razvijala se na velikim kontrastima, milijunima žrtava, sukobu dogmatizma i liberalizma, lomačama, ratovima, savezima i izdajstvima, patnjama i vjeri... Stoljećima su ljudi gradili povijest, a ovi ovdje bili su tek najuvjerljiviji svjedoci te povijesti, ljudi bez vjere u sebe, pa prema tome i bez vjere u vlastitu ulogu u svijetu.

I sam je živio u tom svijetu, pa i sad tjelesno živi, ali duhom on se odvojio od te sredine i njezine ništavnosti. Bezdušna sredina nikad nije razumjela njegove djetinje zanos. Želio je ljubav, toplinu, ljepotu, zbivanje, a uvijek se mogao priklanяти pasivnosti i samoći. Dapače, ni samoća nije mu bila prožeta ponosom, jer nikad mu nisu dali mira, razumjeli njegove tjeskobe i želje. Jednostavno su ga prisiljavali živjeti po tuđim nametnutim pravilima.

Uostalom, glupo bi bilo sad evocirati sve one trenutke djetinjstva kad je promatrao vjetrove i oblake, kiše i snjegove, kad je strastveno osjećao ljepotu Božića i Uskrsa, kad je promatrao ljepotu ptica i kraljika, kad se veselio moru, blagdanima, novoj odjeći, pjesmi...

Ipak, ništa nije tako duboko osjećao kao ženu. Žena je za njega bila opsesija, radost, ljepota, toplina, bogatstvo, snaga. Jedino je žena i načelo ženskog svijeta činilo lijepim. Malo je bilo lijepih žena i zato je bilo malo ljepote. Ako je pak i sretao žene, one su za njega bile daleke, hladne, nedostupne, ravnodušne, ili pak su usprkos prividnoj ljepoti i skladnosti tijela, bile isprazne i ništavne. Ni majka, ni sestra, ni bilo koja žena, nisu osjećale njegovu dubinu i čežnju za toplinom. Konvencionalne riječi, opće primjedbe, beznačajni zaključci, banalnost, jedino je to doživio.

Tako je trpio život. Bio je strpljiv, pasivan, prihvaćao je svoju bezličnu sudbinu kao nešto normalno i nužno. Istina, često je osjetio zanos i želio doživjeti ljubav lijepo žene, ali bi taj osjećaj bio tako silan i bujan da bi ga zagušio, oduzeo mu moć govora, ispunio ga tjeskobom mogućeg neuspjeha i time opet utonuća u bezličnost, da je sve završilo ili tek izjalovljenim nadama, ili osjećajem praznine i razočaranja. Što je više bilo tih razočaranja, to je dublje osjećao malodušnost i nemoć. I vlastito ime, Ivan T., nisu bili važni, jer kad je ne to bezlično, onda je formalno obilježje također tek beznačajna pojedinost nevrijedna spomena.

Imao je Ivan obitelj, radio je, kupio je i nekakav automobil, poznao je određene ljude koji su običavali reći da su mu prijatelji, vodio je uobičajene razgovore o vremenu i sportu, ali se u svemu tome osjećao besmisleno, jer i supruga i kuća i auto i posao, sve je to bilo bez duše, profila, dubine, značenja, ljubavi... Volio je čitati knjige o velikim ljubavima, o hrvatskim muževima koji su poput Kvaternika umrli za domovinu, volio je čitati biografije velikih ljudi koji su se žrtvovali za ono u što su vjerovali. Ipak, svoje mjesto nije nalazio i sve što bi mogao cijiniti ostajalo je daleko od njega. Niti mu se neka stranka, nakon nastupa demokratizacije, učinila dovoljno značajnom, niti je u kakvom lokalnom političaru vidio bilo kakvu vrijednost, niti je u odnosima sa suprugom osjetio bilo kakvu strast, niti je svoj posao obavljao s bilo kakvim dubljim interesom. Sve beznačajno i žalosno, jer dok on tavori u nekakvom provincijskom svijetu i u uskoj dolini svoje egzistencije stišće svoju dušu, te je gužva kao siromah sitnu novčanicu u svom znojnom džepu, tako u svijetu postoje veliki gradovi,

otvaraju se izložbe, grade se novi svjetovi, otvaraju se znanstvene vizije, razvija se tehničko i gospodarsko čudo, bore se ideje, nastaju velika djela... - Gdje sam ja u svemu tome? - pitao se i nije znao bilo kakav odgovor. Doduše, volio je svoju djecu, posvećivao im mnogo vremena, govorio im ono što je znao o životu, ali osjećao je da to što govori ni njemu ne djeluje uvjerljivo, pa kako da djeca u to povjeruju. Uostalom kako on može djeci pružiti primjerom ono što osobno drži vrijednim: zanos, ljepotu, stvaranje, dubinu, snagu života. Sve što će pružiti svojoj djeci, bit će život malog čovjeka i sitnog činovnika koji sam sebe prezire i koji se grbi pod pritiskom represije što je na nj čine društvo, prilike, norme, običaji, život, sitne duše... Kad se njegova djeca budu pitala tko im je i kakav im je bio otac, neće moći naći bilo koju odliku zbog koje bi se njime ponosila i divila mu se. Pamtit će ga kao uskogrudnog, šutljivog i uvijek mrzovoljnog čovjeka koji živi pasivno.

Živeći tipično malograđanski, poštujući sve moralne i druge norme, trpeći svoju sudbinu službenika i prelazeći neizbježne faze od mladenacke prema zreloj dobi, Ivan je naizgled bio posve prosječan i ničim upadljiv čovjek. Sve bure zbivalo su se u njemu, ali to je malo tko mogao i naslutiti, a kamoli znati. Jer što je više mrzio život koji živi, to je više pazio da nitko ne primjeti njegov bunt. Potiskivao je i maskirao sve vanjske znakove svojih tjeskoba i nemira. Rođen i odrastao u vremenu represije i totalitarizma, učen i odgajan da je svaka individualnost grijeh, te da postoje mnoge zabranjene riječi i pojmovi o kojima se ne smije javno govoriti, on je sebe cenzurirao, oktroirao, reducirao, obuzdavao, kao što su ga učili, što batinama, što prijekorima. Biti kriv, nekome za nešto odgovarati, nečega se bojati, strahovati od kazne i izopćenja, podrediti se i živjeti po pravilima, temeljna su načela tzv. socijalizma, režima bez duše, ali s mnogo okrutnog sustava i logike: čovjeka pretvoriti u objekt i njime manipulirati, te mu uskratiti čak i privid individualne slobode koji pažljivo svojim mehanizmima poticanja individualizma, razvija demokracija.

Zato Ivan nije ostvario svoju izravnu pobunu o kojoj je često mislio. Poslati sve k vragu, otići, odlutati, prokleti taj svijet duhovne bijede i ništavila, odreći se ove ništavne i mlitave stvarnosti, dapače, učiniti skandal, razbiti kakav izlog, automobil, potući se i možda čak koga ubiti, provaliti u banku, sablazniti sve te mizerne duše i pokazati koliko ih je nadrastao i koliko ih prezire. Ponekad si je dopuštao slobodu takvih misli, ali to je bio tek ventil kroz koji je isparivala ona užasna tjeskoba. Za stvarni čin, pa i mnogo beznačajnije pobune, nije nikad imao snage, jer su mehanizmi samokontrole bili itekako snažni i otporni, a mogućnost društvene represije od zatvora do ludnice, pa i opći pojam izopćenja iz društva, bili su tako jaki da se nikad nije usudio ni približiti pragu, a kamoli ga prijeći.

A bilo je ljudi koji su plovili morima, upravljali jahtama preko oceana, bavili se dinamičnim poslovima, što legalno što ilegalno, od Afrike do Južne Amerike, trgovali, putovali, bogatili se i propadali, rušili se i dizali... Iz Koprivnice je također dosta mladića otišlo u svijet, pa su lutali od Legije stranaca do poduzetničkih akcija ili su jednostavno živjeli kao klošari po pločnicima velegradova. Oni su se odlijepili od svoje provincije, a odakle im poticaj i snaga, Ivanu nije bilo sasvim jasno. Ili su bili takvi karakterom, ili su ih tako odgajali, ili ih je potjerala nekakva neprilika, ili su u sebi osjetili poriv koji je bio jači od svega. Tko zna. Ivan je živio svoj unutrašnji izgon, on je u sebi bježao od svega, ali stvarno, tjelesno, to nije mogao učiniti. Uvijek mu se činilo, što je dakako, bila samoobmana, da bi nekoga razočarao: roditelje, profesore, poznanike, vlast... Apсурдно, imao je obzira i pažnje prema onima koji su u njegovim mislima zaslužili tek prezir i koji mu nisu pružili ništa osim osjećaja manje vrijednosti. Nije naučio umijeće ostvarivanja slobode, jer biti slobodan nije lako ni jednostavno. Živjeti slobodno, dar je i umjetnost kao i umjetnost slikanja, pisanja, skladanja... Tko nema sluha, ne može svirati glasovir jer ne može osjetiti, a pogotovo ne naučiti melodiju, a tko ne može jednostavno otići i učiniti ono što želi, ne vlada vještinom slobode. I doista, Ivan T. nije vladao vještinom slobode, nije znao presjeći, odrezati, odlučiti, raskinuti, završiti jedno razdoblje svojega

života i otvoriti neko novo, posve drugačije, bez osjećaja griznje savjesti i kajanja, bez osjećaja krivnje koja čovjeka tjera vratiti se natrag u oklop vlastite bezličnosti i prosječnosti. Biti slobodan znači biti izložen životu, izbačen pred poglede ljudi, boriti se protiv njihova pasivnog trajanja i beznađa, drznuti se poći dalje, otvoriti novo, razbiti, usuditi se, pobuniti se, ne priznati svijet mediokriteta i kukavica... Je li ovo sad početak preokreta, novog života? Je li konačno prevladao svoje dileme i sumnje? Je li spoznao bit svojega bića? Juri Podravinom od Koprivnice prema Varaždinu, pokušava osjećati slobodu, odbacuje osjećaj griznje i krivnje, uzima svoje pravo na vlastiti život.

Odlazi Mariji. Jednostavno odlazi, i ne želi misliti što će biti kasnije, poslije, sutra... Odlazi od svoje obitelji, napušta djecu, posao, Koprivnicu, svoju ulicu i kuću, sve što je dosada činilo njegov život. Juri prema Ludbregu i proživljava nekakvu preobrazbu o kojoj je maštao i koju je sebi dužan. Spašava se od samoprezira. Nanosi bol djeci i svojoj prosječnoj i bezličnoj supruzi, rasteže opnu svoje čahure, kida, siječe, otvara novi prostor svojega života, bori se, suprostavlja se ništavilu...

Marija je došla u firmu gdje je on bio službenik, jer je bila pozvana i poslana na sastanak ekonomista, odnosno gospodarstvenika. Došla je, sjedila je usamljeno u dvorani gdje se sastanak, odnosno seminar održavao, nije se imala ni s kim potrebe družiti, čitavo je prijevodne, uključujući i stanke za kavu, sjedila u kutu i nešto pisala ili gledala nekamo kroz prozor. Ivan ju je promatrao i odmjeravao situaciju. Djelovala je introvertirano, nezainteresirano, drugačije od ostalih, kao đak koji u razredu ne može naći društvo i koji se povlači od svojih kolega.

Konačno se odlučio, što instinktivno, što osjećajući dužnost domaćina da usamljenu damu pozove na kavu i sendvič. Razlog je ipak bio dublji. Svidala mu se. Bila je žena specifične ljepote, poželjna u svojoj trideset petoj godini, i zračila je pritajenom senzualnošću koju je Ivan instinktivno osjetio. Sve je to kasnije zaključio, ali u trenutku kad joj je pristupao, činio je to nekako spontano i pomalo bojazljivo. Kao da ga je čekala, kao daje čekala bilo čiji poziv jer se sama nikad ne bi na to odlučila, što zbog vlastite nespretnosti u komuniciranju, što zbog distance koju je osjećala između sebe i ljudi. Sjeli su u kantini za stol, ona ga je nesigurno i smješeći se, gledala, a on je rekao nekoliko riječi o ispraznosti ovih ljudi i toga seminara.

Složila se da je sve ovo pomalo besmisleno, da se i sama pita što ovdje radi i da je nazočna tek po nekakvoj inerciji, a svjesna je da bi bilo gdje drugdje bilo ljepše. Pozvao ju je da jednostavno odu. S njom je imao više hrabrosti, jer i krivnja i tjeskoba zbog kršenja normi, bili su tako podijeljeni. Pošla je. Otišli su u nekakvu kavanu na periferiji grada, pa u izletište van grada, pa prema Varaždinskim Toplicama gdje su proveli čitavo poslijepodne i konačno su u nekoj kući iznajmili sobu, te je Ivan proveo najljepšu noć svojega života. Nije znao prosuditi je li to sad nekakva kasna ljubav srednjih godina, je li posrijedi prkos, sloboda, protest, hir... Marija se pretvorila u bujicu riječi i osjećaja. Govorila je o svom životu, veselila se i plakala, izgovarala mnoštvo rečenica, detalja, podataka o sebi, sumnji, dilema, spoznaja, zaključaka, pretpostavki, ..., a njemu ništa od toga nije bilo teško slušati. Sve je djelovalo nekako prirodno, spontano, bez pravila i granica.

Pored njega je žena koja je, kao i on, živjela otuđeno, povučeno, bez razumijevanja okoline, uvijek poslušna, dobra učenica, marljiva, dobro dijete svojih roditelja, dobra studentica, dobra kolegica, dobra supruga, dobra majka. Svima je bila dobra, osim sebi. Učili su je da se žene ne bune, da žena mora učiniti što se od nje traži, kažnjavali su je kad bi htjela nešto za sebe i po svojoj volji, plašili su je i vodili kako su htjeli, a ona je prihvaćala svoju sudbinu i svoju ulogu. I što sad ima? Ima muža koji je stalno na putu i s kojim nije spavala već mjesecima, jer njega to s njom činiti ne zanima, ima kćer koja radije boravi kod bake u Zagrebu (bake po tati), ima posao na kojemu joj je šef neki mladić postavljen po vezi i političkoj liniji, ima stan u kojemu je sama, susjede koji kontroliraju svaki njezin odlazak i vire kroz prozore i vrata, ima sveopći diktat sredine i osjećaja beznađa i trajne

tjeskobe. Čini joj se da nema ni perspektive ni smisla. Mnogo je puta željela otići, ali niti je imala kamo niti je u koga imala povjerenje. Prijateljica ju je razočarala, jer kad joj se povjerila, ova ju je htjela zavesti, a Marija lezbijskih osobina nikad nije osjećala, iako je kolegicu mogla razumjeti, jer svačije je pravo živjeti kako želi, ali ona želi nešto drugo. Tako je između nje i kolegice puklo, što joj je žao, ali kolegica nije odustajala od svojih pokušaja, a Marija pak nije mogla osjećati više od prijateljstva i potrebe za druženjem i razgovorom, ali za ljubav, za erotski doživljaj za nju su postojali jedino muškarci. Isto tako, nije željela banalnu vezu, čovjeka koji bi je iskoristio i napustio je. Ona želi razumjevanje i sve bi učinila za muškarca koji bi joj trajno bio prijatelj i koji bi je razumio. Ona se ne želi čitav život obazirati na susjede, bablje priče, varaždinske malograđane, norme, poslovne veze, intrige... Želi živjeti slobodno i spontano, želi zaboraviti svu gorčinu i tjeskobu koju osjeća od svojih samotnih dana kad se vrati s posla i onda bulji u televiziju, leži na kauču i podnosi glavobolju, ili sluša nekakve tračeve.

I tako su Ivan i Marija osjetili potpunu bliskost i čak istovjetnost osjećaja i pogleda (rekli bi političari), pa su razgovarali, šetali, obnavljali svoje osobne traume i snove, maštali o nekakvim mogućnostima, planirali moguće zajedničke doživljaje, izražavali potrebu za uzajamnom nježnošću i ljubavlju, dodirivali se, ljubili se, i ta igra trajala je dok se nisu našli sami u sobi, dok se nisu potpuno predali jedno drugome. Otkrivao je njezino tijelo, ona mu se predavala, činio je ono što mu se činilo da nikad ne bi mogao činiti, jer neće sresti ženu koja bi mu toliko pripadala, uranjao je u nju, vodio je, osjećao njezinu silnu strast i snagu doživljaja, pa su tako u zagrljaju, u igri, u razgovoru, dočekali jutro. Odvezao ju je u Varaždin i otišla je izravno na posao.

Dogovorili su se da će se čuti popodne telefonom, pa će se dalje dogovoriti. Telefonirao joj je s pošte, jer u kući nije imao prilike, a ona je govorila o svojoj samoci, željela ga je, pozivala ga je k sebi, bio joj je potreban, veselila mu se da dođe što prije, ne može bez njega, čeka ga, želi mu se predati...

Obećao joj je da će doći kad bude mogao, vjerojatno sutra, iako je osjećao da ona želi njegov dolazak sad, odmah, u ovom trenutku, te da će joj biti teško čekati sutrašnji dan. I on je nju želio, ali imao je obavezu doma, djetetu je bio rođendan, dolazili su gosti, nije mogao prekinuti sponu, odbaciti ono što ga je vezalo uz obitelj. Čitavu večer bio je zamišljen, osjećao je da je nešto propustio, dvoumio se bi li odmah sve napustio i otišao. Ipak nije. Legao je nezadovoljan u krevet, posvađao se sa ženom koja se mučila čitav dan u pripremama rođendanske svečanosti i nije razumjela njegovu užasnu nervozu, a kad se probudio usred noći, borio se sa sobom sve do svitanja. Onda je tiho ustao, izašao iz sobe, obukao se i sad juri prema Varaždinu. Želi Mariju iznenaditi prije nego ode na posao. Pola je šest. Možda je zatekne u krevetu, pa će je poljubiti snenu i doživjeti njezinu ljepotu i toplinu. Sve je drugo sada nevažno i pritiskivajući gas, on je jurio što je brže mogao, prema Varaždinu.

Neizmjerna je bila Ivanova radost kad je ulazio u Varaždin, grad koji je i inače silno volio, a sad je u nj dolazio slobodan i čekala ga je Marija. Parkirao je blizu zgrade i popeo se uza stube. Pozvonio je. Marija mu je otvorila i uvela ga u stan, ali ga je zamolila neka se tiho odšulja u sobu, jer se sinoć vratila od bake njezina kćerica, pa moraju paziti da je na probude. Šuljao se kao uhoda, pazeci da ne zaškripi parket. Marija je bila nježna i predana, ali nekako napeta i nemirna. Bojala se da se kćerica ne probudi i uđe u njezinu sobu. Tako je sve ispalo površno, nervozno i napeto. Marija je stalno gledala prema vratima, osluškivala zvukove, a kad zatim je brzo ustala i počela se spremati za posao. Zamolila je Ivana neka joj oprostí što je tako zburnjena, jer kao da se sve urotilo protiv njih. Ako hoće, on može ostati ovdje u sobi, ona će ga zaključati, pa će možda doći kući za vrijeme radnog vremena, a bude li tih mala neće znati da je ovdje. Popodne će mala možda opet otići baki, ona i Ivan će provesti divnu večer i noć, a sutra, nažalost, doći će njezin muž koji je inače stalno na putu, a sad se vraća da provede par dana u svom gnijezdu, kako se obično ironično izražavao.

Ivan je šutio i razmišljao. Na Marijino pitanje što mu je i zašto je nakako potišten, nije imao što reći, jer sve mu je bilo jasno. Bilo koja riječ ili prosvjed, bili su neumjesni. Ona je ovdje u svom svijetu, ona ima muža i kćer, razapeta je između želje za doživljajem, životom i sigurnosti koju joj pruža brak (kakav je god, kako je god zapostavlja, on joj ipak šalje nekoliko stotina maraka, a živjeti se mora i bez novaca čovjek je nemoćan).

- Ne izgleda li to tebi Marija kao farsa? - upitao ju je dok su izlazili, budući da nije htio ostati zaključan u sobi.

- Zašto si takav, Ivane? - prosvjedovala je. - Pa vidiš da za nas činim što mogu. Moraš me shvatiti. Budi prilagodljiv. Znaš da će nam opet biti lijepo i da ćemo biti slobodni.

- A nesputanost? Raskid sa svim obzirima i granicama? Bujica života koju smo željeli, raskinuo sam, odlučio sam. Godinama sam se pripremao za ovaj odlazak i ti si bila pravi razlog. U tebe sam vjerovao. Sad je sve kao što je uvijek bilo: ograničeno, prozaično, uskogrudno, sputano, beznadno.

- Vidiš kakav si? Zar nije vrijedilo. Nije li bila divna noć u Varaždinskim Toplicama, pa i jutros si me divno iznenadio.

- A putovanja svijetom, izložbe, spontanost, novi doživljaji, svaki trenutak naš i za nas, odlazak na more, u inozemstvo, žrtvovanje za novi život? Sjećaš li se kako smo rekli da ćemo biti i gladni, da ćemo raditi bilo što i bilo gdje, ali da ćemo se ovoga osloboditi.

- Znaš, nisam još spremna sa svime prekinuti. Ovo je za mene mnogo. Uz tvoju pomoć učinit ćemo i više. Ti znaš da ja imam obitelj i da sam obavezna prema djetetu.

Ivan je jurio u pravcu Koprivnice. Možda će je još sresti, možda neće. Ali nešto je bilo srušeno. Razbijena je bila njegova vjera u mogućnost istinske slobode. Sve je to laž i čitav je moj život laž - mislio je dok je automobil prolazio ludbreškom zaobilaznicom. - Svuda prosječnost, kapitulanti, slabici, ljudi zbunjeni životom i nemoćni za velike geste. Skučena svjetlost, skućena polja, međe, mali ljudi, kratki život, ograničeni prostor i mogućnost djelovanja, strah, nesigurnost i tjeskoba. Daleko su Louvre, München, Rio de Janeiro, budistički hramovi, Australija, Boston... Gdje su lijepe žene, crkve, planine, romantični hoteli, zrakoplovi, daleke plaže, šume... Gdje je poezija života i zanos s kojim čovjek u svijet odlazi bez straha, prepustajući se trenucima i osjećaju ljepote.

Zakasnio je na posao te se morao ispričavati da je morao nabavljati nekakav građevinski materijal. Pritom se zbunio, te je mrljao nekakve zbrkane rečenice, dok ga direktor nije prekinuo.

- Ne moraš se ispričavati. Znam ja kako je to kad si čovjek da oduška. Već ti je i vrijeme. Dobra je Marija. Ona koristi svaku priliku.

- O čemu Vi to pričate direktore? - još je zbunjenije pitao Ivan.

- Ma Ivane, nemoj me zezati. Pa nisi valjda naivan. Pa vidio sam ja neki dan, a i jutros si viđen kako juriš u Varaždin. Već je i tvoja žena pitala za tebe, ali ja sam rekao da sam te poslao na službeni put. Marija ti je takova žena. Ona voli kad je netko tješi. Ja sam je tješio prije nekoliko godina. Bila je dobra mačka, a i sad je dobra, pa je još uvijek ponekad tješim. Ona voli romantičnu pozu i velike riječi. Znaju to i Marko iz prodaje i skladištar Jura. Uostalom, njezin muž je moj kompić iz školskih dana. Njemu se fućka. Dok ti se ide k njoj, samo reci. Ona ima za sve nas dovoljno ljubavi. Ajd bok.

To što je Ivanu pred direktorovim vratima pozlilo, što je dijagnoza bila: akutna psihoza, što se mjesecima liječio, svijet nije promjenilo, niti je Mariju spriječilo da svoje nade povjerava onima koji su joj htjeli pružiti utjehu i nježnost. Pomoću lijekova, Ivan se oporavio, pa je stvarnost učio podnositi što je bolje mogao. Čak je namjeravao jednom nazvati Mariju. Možda je nazove jednom kad uzme više lijekova sedativa, pa se neće bojati da bi ga mogla odbiti.

(27. srpnja 1993.)

PRIČA O VODI, VATRI I ZEMLJI

Dugo sam promatrala različite slike svog sebstva sa puta koji vodi u mene. Plameni mač usuda razlijevao se odajama moje samosvijesti. Na svakom početku postoji čarolija koja nas štiti i pomaže da živimo. Tako mi koračamo veselo iz prostora u prostor premošćujući provalije vlastitih razvalina samotnih bića. Često nas nitko ne slijedi u toj kategoriji odpredmećenih ljudi. Sami smo poput oblaka što plovi ponad grada. Ali mi se držimo upute Meistera Eckarta koji nas poučava da ne mislimo toliko o tome što nam je činiti kao o tome što jesmo. Vraćamo se sebi samima, svom licu, jer su "sudbina i duša imena jednog pojma" kao što je rekao Novalis, na putu prema Vodi, Vatri i Zemlji.

"Svjetska historija je trka u vremenu, trka za dobiti, vlašću, pri tom uvijek zavisi ko ima više snage, sreće i drskosti da ne propusti trenutak. Duhovno djelo, kulturno djelo, umjetničko djelo, naprotiv, točno je suprotno, to je uvijek skliznuće čovjeka iz smeća njegovih nagona i njegove lijenosti na drugu ravan, u bezvremeno, oslobođeno vremena, božansko, potpuno i sasvim nehistorijsko i protivhistorijsko" kaže Hesse.

Zrak i Vatra vode prema gore, a Zemlja i Voda vode prema dolje. Poneki put se dešava da vatre kao mantre padaju s visina, noseći u svojim njedrima okrhke božanskih istina, mjesta napuštenih ljudskih postojbina gdje početak i kraj leži u mekom tkanju snova. Tako putovanje i daljina predstavljaju način saobraćanja sa blizinom. Putovanje na znači odlazak nego dolazak jednom od svojih lica. Na kraju nikad ništa ne postoji. Putovanje je važno. Ispod kože našeg svijeta, tinja šaka prožimanja, razasuta kao badnjevina, panjevi na mjestima posjećenih stabala, iz kojih niču mladice života, samosvjesnog i oporog, poput žar ptica zvijezda repatica. Tako se desi, kad si unutra spreman, ono vanjsko naiđe i raširi ruke. Obujmi ga svojim žarkim dodirom i prenerazi sretnim iskustvom. Jednina propupa u dvojinu. Ti si Ja i kad mene nema, Ti slažeš taloge mog zemaljskog praha i ponovo ga premještaš na nekom drugom mjestu, ponovo čineći moje Ja u drugom obliku i drugom vremenu. Poput banjan drveta. Jer, vrijeme je nemjerljivo. Prošlost, sadašnjost i budućnost jednaki su po značenju. I kao što reče Simone Weil:

"Ljudski život je nemoguć, ali samo preko nesreće postajemo sposobni da to osjetimo". Tako dolazimo do priče o Vodi, Vatri i Zemlji. O sretnom dodiru trojstava, poput trilikuma, triangl spojenih posuda usudom i gordošću. Prometejskom crtom pobuna protiv vremena, dogme i spolnosti. Borba s apsurdnošću postojanja okoline koja im je pečatila sudbine, plešući na suzama laži i izdajstva. Ležeći unutar carstva puta djelovanja koji je ujedno i put bivstvovanja. To je put dodirivanja onostranih svje-

tova, osnaženih snjegova i izgnanog uma. Poput trojstva svijeta: Istina, Sudbina, Dvojina. Dvojina sa božanskom slikom o sebi, satkanom od biserja univerzuma i kozmičkog ritma. Na meni je da pitam, na meni je da odgovaram. Potrebno je da se savladaju ne razdaljine već značenja. Ne zna se točno kad je čovjek počeo da govori. Ali, otkad govori, on pita poput pendžabske pjesnikinje Amrite Pritam:

"S koricama od sunca i mjeseca

zemlja je prekrasna knjiga.

Jesu li, Bože, bijeda, potčinjenost i glad

molitve tvoje, ili, jednostavno, štamparske greške?"

Ipak, postoji u ljudskom biću, jedna mala soba, odakle se riječ i misao vraćaju neobavljena posla. Ko vidi, taj vidi. Kad saznaš - znaš. I tako stvaralačka osama postaje gostoprimstvo našeg dvojtva. Poneki put se to opisuje ovako:

"Tuga je vir što

grgutom tihim

stišava oko sebe vodu."

Tako umjetnik putuje kao splavar između Sunca i Mjeseca: Jedan je izvor, a drugi odraz svjetlosti, noseći na glavi krunu Dvojine i Svetosti. Njegov je splav poneki put sačinjen od vode, vatre i zemlje. Ploveći i jedreći, uvijek ususret suncu, u danu, u sebi, u drugima, umjetnik se bori protiv unutarnje nijemosti svijeta. Tiho, dostojanstveno, hrabro.

Kidajući lance okova, mogućnosti i života prije svega traži mogućnost unutarnjeg putovanja, put prema kući svoje duše, traži stepenice koje vode iz vanjskog u unutarnji svijet, metamorfozirajući svoj put unutrašnjom stranom oblaka, tražeći zaklon od zluradih zakona ljudskog života. Tako on putuje prema sebi samom, čitavog svog života oslušujući nemirne valove života koji ne da mu nisu skloni već ga žele uništiti pod svaku cijenu, ne opraštajući umjetniku njegovo pravo na Drugost, na izdvojenost, na posebnost vlastite misli i doživljaja svijeta, sudbine i budućnosti. Čini se da umjetnik i nema drugu funkciju do putovanja u vječnost, ali njegov talenat je taj koji pronalazi put.

Postoji posebna nit koja spaja i umjetnika s njegovim djelom, Virginiju s vodom, Charlotte s vatrom, a Camille sa zemljom odnosno Virginiju s riječju, Charlotte sa slikama, a Camille s njezinim skulpturama. Između umjetnika i njegovog djela rađa se posebna vrsta prijateljstva, poput opsjednuti koja obavlja umjetničku dušu, poput brazilske magije padaju na njegove misli otisci vlastite mu ruke, osjećaja, spoznaje vrijednosti svijeta, riječi davno rečene i odsječene, poput drveta u šumi koje pada čitavom težinom na tlo, prometejski snažno i hrabro, poput neopozive odluke, neodgodivog putovanja i kad ga nitko ne razumije i ne prihvaća, umjetnika jedino shvaća njegova slika, na način neprepoznatljivih riječi, neizrečenih sudbina. Slika je tada poput odbačenih istina, popunjenih praznina u besmislu sveopće gluposti. Slika, riječ, skulptura to je poput Dragosti koja progovara u nama, koja priča o stvaraoču i kad njega više nema, ona nosi najvišu spoznaju, nutrinu istine, istine civilizacijske nemoći, pobunu skrivenih nemira, poziv, unutrašnju stazu izgubljenog Svemira, pobratimstvo zvijezda, sjaj stvaralačke sreće. Tako je slika, riječ, skulptura poput svijetle na stazi pakla, poput slobode o kojoj mnogi imaju iluziju, ali ne i dodir. Ili, kao što to objašnjava Erich Fromm:

"Vjerujem u slobodu, u čovjekovo pravo da bude svoj vlastiti, da se postavi i bori protiv onih koji ga pokušavaju spriječiti da bude on sam, Najvažniji elemenat je da se kaže ne, da se ne poslušaju zapovjedi sile i javnog mišljenja, da se prestane spavati i postane ljudskim..."

Na taj način, umjetnik prekoračuje sudbinu tihe ljudske duše, bježi iz magnetskog pola mržnje i zastaje pred ogledalom s božanskim likom. Vidi i prepoznaje sebe. Pomoću Salomonovog ključa razaznaje jezik ptica. Držeći u ruci, jedino što ima kao poputninu, svoje djelo, on zatvara krug jer tako saopćava ljudima nespoznaju istinu...

Pa ipak, ima nečeg tragičnog u odrazu mjesečevog ogledala. Voda ima dubinu, vatra ima jačinu, zemlja ima težinu. Svaka nosi svoju haljinu posebnosti, ponekad preusku za dodir odabranih. U dalekom i dubokom, podzemnom svijetu one se sastaju u nama, grle, preplavljuju nas svojim dodirima, obznanjaju viteško postojanje... Neuništive su, jer nitko ne može spaliti vatru, potopiti vodu, zatrpiti zemlju, jer to su elementi koji tvore dah umjetničke struje.

Poneki put udružuju se i kreću zajedno na putovanje, preplavljuju nas svojim šumom ponornice, izbijaju u nama poput podvodnih oluja. Kad sve prođe, kad se stiša bura nagomilanih nemira, ostavljaju za sobom osobu očišćenu od taloga, miluju poput katarze...

Stari, pobijeni Indijanci smatrali su da najgori vonj u šumi ostavlja čovjek. Njegov trag zaudara.

Katkad, kad ljudsko tijelo preplavi rijeka ponornica vatre, vode i zemlje ono je potpuno očišćeno i ne podliježe toj spoznaji. Tad nosi u sebi miris ruže, donešen odnekud daleko, daleko, s puta po Istoku, iz gradova izgubljenih civilizacija složenih u papirni pozdrav šarenog zmaja, origami umjetnosti.

Stvarajući, komunicira se s cijelim svijetom i sa slikom nasmiješenog Bude u sebi. Na ovom svijetu, čini se, nema ništa ljepše ni sretnije od toga...

PUTOVANJE U ŠVICARSKU

Svježe lipanjsko jutro, mokro od cjelonoćne kiše, proteglo uskom maglovitom dolinom, ograđenom strmim sivim kamenim stijenama Alpi, čiji su se već najviši vrhovi žarili obasjani suncem, navješćujući ljepši dan. I vlak je već, kao zbog toga, ili zbog blage nizbrdice od Arlbergtunela, lakše i hitrije žurio prema švicarskoj granici, da nadoknadi vrijeme kroz noć izgubljeno zastajkivanjima i čekanjima, tumarajući uglavnom sporednim kolosjecima brojnih malih željezničkih postaja među bregovima Austrije, ne mogavši svojom sporošću slijediti vozni red. I tek pred jutro kao da se razbudio, požurio je da, možda, stigne na vrijeme...

Zagreb je već daleko, i prepuni vagoni probudili se s mislima na zemlju Wilhelma Tella! Ljudi su se počeli spremati za izlazak... Izgužvani i neispavani, u vagonima ispod svake klase, počeli su se umivati i dotjerivati u skućenim prljavim umivaonicama, pripremajući se već i time, da bi nastavili nakon toga, za carinsku kontrolu, izmišljajući usput kako bi možda neopazice "prošvercali" barem i kakav najmanji "geschenk" dragima kojima se vraćalo ili pak dolazilo. I zbog svega toga, vlak kao da se odjednom stao i prebrzo približavati granici, da bi se uskoro posve uzgibala čitava njegova živa utroba, kad se odjednom začu kroz vagone ono mnogima već mnogoputa čuveno "Pass - kontrole" - pa onda i - "Haben Sie etwas zu verzolen?"... da bi se gotovo uvijek i isto koliko puta čuo odgovor - "Nein, nichts... nur personalle Sache" - na kraju s uzdahom olakšanja, da bi sve konačno postalo i veselo, čuvši konduktarov c r e d o - Buchs.

Švicarska!

Jožek i Karlek nisu imali straha zbog carine, jer gotovo ništa uza se i nisu imali, osim ono "Personalle" - da bi tek samo poveću, brižljivo umotanu sliku, namijenjenu za vjenčani dar nećakinji kojoj su dolazili na vjenčanje, malo teže ali ipak uspješno prenijeli peronom željezničke stanice, uz neprecizna objašnjenja cariniku, koji uz očito razumjevajući smjehak to kao i da nije vidio...

I tek što je to prošlo, pojavili se sestra i šogor...

- Aoooj, braceki, ste došli?! Kak ste putovali; Imamo novi auto, pak smo došli pred vas...

Nakon "kratkog" konjaka za "dobro jutro" u Bahnhof - restoranu, vozeći se novim autoputom uz Rhein - kanal prema Bodenseeu, Karlek je poželio da malo isproba "Thojottu - corollu" ali ga sestrice od toga odvrtila, ljubazno to opravdavajući gustim prometom, lošom (!) prometnicom, nepoznatim kolima... Jožek nije imao vozačkih želja, jer oduvijek je vozio tek - bicikl! Sa zadnjeg sjedišta (uz šogora) za zanimanjem je promatrao, iako već više puta viđeni, slikoviti krajolik livada s gotovo crnim alpskim govovima na paši, planine s vrhovima u oblacima nad Lichtensteinom, malo podalji Säntis, kao ogromnog kamenog slona na jugu Appenzella! Vozio se više puta ovuda vlakom, ljeti, zimi...

Nekad, moglo bi se već reći i davno, tražio je ovdje i posao, kojeg, barem za njega, nije bilo... I vraćao se. Tek upoznao je jednu lijepu zemlju, i ne žali. Pogotovu ne sada kada je opet ovdje, jer tu je sada gotovo kao doma, uz sve poznato, pa i zbog toga još ljepše...

Manje od pedeset kilometara ugodne vožnje od Goldacha prošlo je utren. Sestrica s mužem, kćerkom i sinom, stanuje na šestom katu gotovo nove visoke stambene zgrade na sjeverozapadnom rubu slikovitog mjestašceta. Prostran je to i moderan stan s velikim balkonom na uglu, s pogledom na dvije strane, s vidika na susjedni gradić Rorschach, na Austrijske Alpe iznad Bregenza, na bistru plavu ravninu Bodenseea, načičkanu mnogim malenim šarenim jedrima. Predivno jezero! A s druge strane bregovi prema Appenzellu... Smješteni u dvije male ali udobne sobice, raskomotili se i umili, a potom ručak, pa nastavak priča s putovanja, o novostima u Hrvatskoj, zanimljivom iz života obitelji, poznanika... Tako do navečer... i drugi dan...

U subotu - svatovi.

Upoznavanje zeta, simpatičnoprčljivog mladog poslovnog švicarskog Talijana, gostiju u svadbi, i, najvažnije, gospođica određenih da budu pratilje braći na svadbi, da bi se uskoro iz spavaće sobe pojavila i mladenka, u haljini do poda, od sunca preplanulih ogoljelih ramena, vitka vrata i okrugla diskretno narumenjena lica s veselim plavim očima, uokvirenog kraće podšišanom kosom boje starog zlata. I dok se društvo neprimjetno ali sigurno povećavalo, braća su se već naveliko zabavljala sa svojim simpatičnim i šarmantnim srednjodobnim damama, trudeći se da budu na razini događanja. Domaćica se pak trudila da ni u čemu na zaostaje za gošćama, da bi je u svemu revno slijedio i domaćin, što oboma i nije bilo preteško u prosjeku radničke, makar i švicarske, klase... I u svemu tek se, možda, jedino isticao budući kum, izvjesni Tierarzt, koji se, očito usiljenim smijehom i gestikuliranjem, trudio da animira okupljene. I tako se do rano poslijepodne, uz pijuckanje i čavrljanje, gotovo napunila povelika soba za dnevni boravak. A onda je došlo i vrijeme kada je trebalo poći na vjenčanje. I još malo završno dotjerivanje, i čitavo se društvo dizalom spustilo u dvorište, gdje je potom sačinjena poduga kolona najraznovrsnijih automobila na čelu s crnobijelim "oldtajmerom" iz ranijih godina ovoga stoljeća, a u kojem su već svoja mjesta zauzeli mladenci, što je prema domaćim običajima trebalo biti šala u ovom ustvari ozbiljnom veselju!

A onda je kolona, bučno se oglašavajući sirenama, krenula prema dvadesetak kilometara udaljenoj seoskoj kapeli u Schlattu, gdje se trebalo obaviti vjenčanje. Spočetka sve je išlo prema dogovoru, da bi se u prometnoj gužvi svi pomalo izgubili. No, važno je bilo što su svi znali kamo i kada trebaju stići, i nije bilo problema. Jožeku pak u svemu i nije uopće bilo važno gdje su bili drugi, jer njegova ga je Fräulein svojim "Micubischijem" sigurno *forala* prema pravom mjestu. Tim više što se putem događalo i ponešto "izvan protokola" i na što je vozačica uzvraćala sve jačim pritiskivanjem nogom, čas papučice "gasa" čas kočnice, jednako uzbrdo, nizbrdo... sve do seoske kapele nadomak Sántisu. A veliki Kameni slon još je bio tu!

Oko crkve već sve samo prazni automobili - nigdje ni žive duše. I vjenčanje kao da je već počelo - mislili su. Ali nisu zakasnili! Kad su usli u crkvu oglasile su se orgulje, i gotovo svi se okrenuli prema ulazu i ispratili ih pogledima do mjesta gdje su sjeli u klupu nadomak oltaru, pred kojima je mladi katolički svećenik započinjao obred, kao da je sve njih čekalo?! Svečana misa, pa onda i vjenčanje, oduljilo se, a za sve to vrijeme Jožekova se pratilja zdušno trudila da u svemu što aktivnije sudjeluje, u onome dijelu u kojemu to čine prisutni, dajući često pokretom glave i znak njemu da čini isto. Ali njemu je to bilo gotovo nemoguće. Znajući donekle njemački jezik, ali ne i običaje, i sadržaj obreda, njoj za volju ipak je pokušavao, sluteći ujedno u zanosu pratilje i kraj putem pobuđene nade u kakvotakvu moguću ljubav. Razmišljajući o svemu, između jednog i drugog, na kraju se našao izvan stvarnog događanja, da bi ipak svoje prisustvo pokušao pokazati nespretnim "skljocanjem" fotoaparatom, zaboravivši skinuti polopac s objektiva! Uradio je to tek pri izlasku iz crkve, kad su tek

postali supružnici zakoračali sagom srebrnoblješteće folije od staniola, zasuti cvijećem, da bi se začas pred njima uzdigao prema nebu veliki srcoliki crveni balon s njihovim imenima, putujući sve više i više, praćen mnogobrojnim očima na beskrajnom putu u skorašnju noć, među zvijezde. I dok je za jedne još trajala bajka, drugi su si već u ime slavlja nazdravljali šampanjcem i drugim pićima u blizom Gasthausu, da bi im se pomalo pridruživali i ostali. Bio je to tek početak, jer ono glavno "gošćenje" zbog kojega je zacijelo i većina došla u svatove, trebalo se "dogoditi" u restoranu izvjesnog "Jugića" negdje na periferiji Sainkt Gallena, glavnog grada Kantona, kamo se uskoro i krenulo.

Za švicarske prilike možda skroman, ali idiličan restorančić uz šumarak i tihožuboreći potocić, a u zraku s bezbroj komaraca u toploj lipanjskoj večeri. I gosti su zato požurili da uđu. Ubrzo su se smjestili iza uza zidove postavljenih stolova, lako pronašavši svoja mjesta po karticama s karikaturama, što ih je za tu priliku izradio Jožek. Uz početno iznenađenje, karikature su izazvale i smijeh gostiju, koji su se, zatečeni, prepoznavali, mada su se mnogi možda i ljepšima zamišljali, ili su pak jednostavno mislili da karikature nisu dobre!? I bilo kako bilo, veselje već ranije pobuđeno šampanjcem u Scalattu, ovdje pojačano karikaturama, a onda i aperitivima, nastavljeno je zdravicama, šalama, dosjetkama... U svemu prednjačio je jedan postariji, krupni, proćelavi gospodin, a bili su tu i mama i tata mladenke, mama zeta...

Poslije aperitiva počela se služiti večera. Za početak neka vrsta zelene salate s teško odredivim kiselkasto - slatkastim preljevom, kako je to ovdje običaj, a potom i ostalo, za nenavikle malo neobično, ali - dobro. Bilo je svega. Pa i dobra vina. Piva. Svatove je zabavljao mali, ali, mada očito amaterski, dobar orkestar, uz pomoć play - backa, pa se tu odjednom tijekom večeri čuo i "Marš na Drinu" da se ugodi gostima iz "Juge" sa neosporno dobrom namjerom, ali, zacijelo, slabijim znanjem zemljopisa! Bilo je veselo... Jožek i Karlek bili su počašćeni i pozivom svojih dama da otvore ples, a bilo je tu i više drugih lijepi djevojaka, prava galerija mladosti i umijeća u zabavljanju, za kojima nisu zaostajali ni mladići, a ni stariji, koji su se trudili... Oni drugi su pak promatrali. I tako gotovo do svitanja, do kraja već kratke noći, ali dovoljno... Jer svaki je u tom vremenu pronašao barem ponešto lijepo i za sebe, i odnio to sa sobom s buđenjem novog dana. Pokoje novo poznanstvo, možda i ljubav, možda i samo zatajeni osjećaj u ljepoti slutnje, možda nadu...

Razilazilo se s pokojom šalom, smijehom, ali i suzama zbog radosti ili tuge, s pozdravom, ili bez njega... Kako tko, kada, kuda, s kime... Tko je koga prati, tko odlazi sam... Svaki tek sigurno sam sa sobom, i svojim razlogom, vjerojatno najprije u - krevet! Sutradan oko podne novi supružnici došli su se oprostiti, da bi potom krenuli na "bračno putovanje" kako su rekli. Nekamo prema jugu: gdje bolje - tu dulje. Domaćini pak sa svojim gostima, Jožekom i Karlekom, na kratki popodnevni izlet do Kostanza. Laganom vožnjom do Bodenseea, pa uz njega. Kroz Arbon. Uz tvornicu u kojoj je radila Jožekova Fräullein iz svatova, što sestra nikako nije propustila da pokaže. Romanshorn. Uskom lokalnom cestom dalje. Uz obalu naćičkanu prelijepim, čistim i urednim malim naseljima, do Kreuzlingena, pa Konstanz. Istjecište Bodenseea ispod mosta u Zeller See. Katedrala u skelama u središtu grada. Šetnja slikovitim uskim starim ulicama. Prepuni izlozi. Svjetleće reklame i Švabice dugačkih ravnih do izrašća ogoljelih nogu uz rubove pločnika. Prevelike krigle piva u naizgled slabaišnim rukama spretnih konobarica, koje su se trudile da govore njemački... Posluživale su na otvorenom u Hauptstrasse. Na nebu se palile zvijezde. A izletnici - povratka.

Sutradan kući.

Oprostili se na maloj mjesnoj željezničkoj stanici, kamo su ih sestra i šogor dopratili.

Kad je vlak krenuo, mahali si i jedni i drugi za oproštaj, dok se prebrzi švicarski "Schnellzug" nije izgubio iza prvog zavoja, tonući laganom nizbrdicom prema Rorschahu, pa onda dalje... dalje...

Goldach, lipnja 1987.